

KÖŞE YAZARLARININ KALEMİNDEN ÇAĞDAŞ TÜRK BASINININ EVLİYA ÇELEBİ ALGISI

Cumhuriyet ve Milliyet Gazeteleri Örneği

Eminalp MALKOÇ¹

Özet

Tarihsel, coğrafi, etnik ve teknik açılardan başka kaynaklarda kolay karşılaşılamayan bilgilerle dolu olan amatör seyyah Evliya Çelebi'nin eserinde pek çok insan, yer ve olaya rastlanmaktadır. Evliya Çelebi, 17. yüzyıl tarihli Seyahatnamesi'nin renkliliğinin paralelinde çizgi filmlerden belgesellere uzanacak düzeyde farklı projelere esin kaynağı olmuş ve günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Evliya Çelebi ile Seyahatnamesi, Türk basınının da kullandığı temalar arasında yer almış; hatta gazete köşelerinin ön planda tutulan fenomenlerinden biri olmuştur.

Cumhuriyet ve *Milliyet* gibi gazetelerin dünden bugüne uzanan panoramaları içinde Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi, M. Turhan Tan, Burhan Felek, Refii Cevat Ulunay, Melih Aşık, Taha Akyol gibi birçok köşe yazarı tarafından gazete sütunlarına taşınmıştır. Köşe yazarlarının başvuru kaynakları arasına giren Seyahatname, coğrafya, tarih, folklor ve birçok alan ya da disiplinle ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Evliya Çelebi ile eserinin geçtiği gazete pasajları, Seyahatname'nin Türkiye'de basılması çalışmalarından, çok gezen siyasilerin meşhur seyyahla özdeşleştirilmesine, turizme, spora, iktidarda bulunanlardan geçinmeyi alışkanlık haline getirenlere, 20. yüzyıl sonlarında Balkanlarda yaşanan politik sorunlara ve aslında daha birçok farklı konuya yayılacak şekilde geniş bir yelpaze oluşturmaktadır.

Yazarların Evliya Çelebi ve *Seyahatname* eksenli aktarım ya da yorumları, ünlü gezgin ile eserini, günümüz yaşantısına ve değerlerine ulaşabilmek, bunlara tanı koyabilmek veya karşılaştırma yapabilmek açısından bir çıkış noktası haline getirmektedir. Bu bağlamda *Seyahatname*'deki anlatı, nerden nereye geldiğini göstermek, son döneme yönelik olguları somutlaştırabilmek ve bir takım sonuçlar çıkarabilmek için bir kriter haline dönüşmekte ya da dönüştürülmektedir. Böylece günümüze yönelik algıyı etkilemektedir. Diğer yandan yayın organlarında ulaşılan bulgular, medyanın Evliya Çelebi'yi nasıl algıladığını gösterirken aynı zamanda kamuoyunun algılama şekline yönelik fikir vermektedir. Bu çalışma, Evliya Çelebi

¹ İTÜ. Dr.; malkocem@itu.edu.tr

ve *Seyahatnamesi*'nin iki gazetesinin köşe yazarları aracılığı ile basın düzlemine nasıl taşındığını ve ünlü gezginin modern Türk basını üzerindeki etkisini örneklemek amaçlıdır.

Anahtar Kelimeler: Basın, Cumhuriyet Gazetesi, Evliya Çelebi, Milliyet Gazetesi, Seyahatname.

Abstract

The work of amateur traveler Ewliya Chelebi, which is full of information that cannot be historically, geographically, ethnically or technically encountered in other sources, includes many people, places, and occasions. Being effective as of today with his travel book (*Seyahatname*) dated 17th century, Ewliya Chelebi has been an inspiration for various projects reaching to cartoons and documentaries. Ewliya Chelebi and his travel book have been among the themes used by the Turkish media; in fact, it has been one of the phenomena prioritized in the newspaper columns.

Within the panorama of newspapers like *Cumhuriyet* and *Milliyet* from past to today, Ewliya Chelebi and his travel book have been reflected on the newspaper columns many times by several columnists such as M. Turhan Tan, Burhan Felek, Refii Cevat Ulunay, Melih Aşık, and Taha Akyol. Being among the reference guides of columnists, *Seyahatname* has been analyzed in relation to geography, history, folklore, and many branches or disciplines. Newspaper paragraphs including Ewliya Chelebi and his work form a broad fan that spreads over the attempts of printing *Seyahatname* in Turkey; identification of globe-trotting politicians with the famous traveler; tourism; sports; those who are used to leeching off people with power; political problems in the Balkans at the end of the 20th century; and over many more issues.

The narrations or comments of the authors about Ewliya Chelebi and his *Seyahatname* make this famous traveler and his work a starting point in order to reach, diagnose or compare and contrast today's standards and values. In this respect, the narration in *Seyahatname* has transformed or has been transformed to a criterion for demonstrating the progress, materializing recent concepts, and drawing some conclusions. Therefore, it affects today's perception. On the other hand, data gathered from the media organs both show the media's perception of Ewliya Chelebi and give an idea about how the society perceives him. This study aims to exemplify how Ewliya Chelebi and his *Seyahatname* are reflected on the media by means of the columnists of the two newspapers and the impact of the famous traveler on modern Turkish media.

Key Words: Cumhuriyet Newspaper, Ewliya Çelebi, Media, Milliyet Newspaper, Seyahatname(Book of Travels)

Giriş

Evliya Çelebi, Cumhuriyet dönemi basınında üslubuyla çağına damgasını vurmuş bir yazar, Osmanlı tarihi ile sosyolojisine kaynaklık eden Türk gezi edebiyatının en büyük temsilcisi olarak tanımlanmıştır. Ünlü seyyah gezilerinde folklor, sanat, edebiyat ve mimari² gibi çeşitli açılardan değerlendirilebilecek incelemeler yaptığından Seyahatnamesi, 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek yüzünü yansıtan bir tablo niteliğinde görülecektir³(M.18 Şubat 1982:13;Türk Büyükleri, 1982:101).

Tarihsel, coğrafi, etnik ve teknik açılardan başka kaynaklarda kolay karşılaşılamayan bilgilerle dolu olan Evliya Çelebi'nin eserinde pek çok insan, yer ve olaya rastlanmaktadır⁴. Seyahatnamesi'nin renkliliğiyle farklı projelere esin kaynağı olan ve günümüze kadar etkisini sürdüren Evliya Çelebi, Türk basınının da kullandığı temalar arasında yer almıştır. Gazete yapraklarının ön plandaki fenomenleri arasına girmeyi başaran seyyah ve eseri, M. Turhan Tan, Refii Cevat Ulunay, Burhan Felek, Melih Aşık, Taha Akyol gibi birçok yazar tarafından günlük yazılara taşınmıştır.

Seyahatname, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gibi gazetelerin dünden bugüne uzanan panoramaları içinde köşe yazarlarınca başvuru kaynağı olarak kullanılmış ve siyaset, coğrafya, tarih, kültür gibi birçok alan ya da disiplinle ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Gazetelerin böyle pasajları, Seyahatname'nin basılması çalışmalarından, çok gezen siyasilerin seyyahla özdeşleştirilmesine, turizme, spora, iktidarda bulunanlardan geçinmeyi alışkanlık haline getirenlere, 20. yüzyıl sonlarında Balkanlarda yaşanan politik sorunlara -ve daha birçok konuya- yayılacak şekilde geniş bir yelpaze oluşturmaktadır.

² Binaların ölçülerini adımlarıyla hesaplamıştı. Ancak bazı binaların ölçülerinin onun aktardıklarına uymaması Seyahatname'nin doğruluğu hakkında şüpheler doğuracaktır.

³ *Cumhuriyet Bilim Teknik*'te bilgisizliğin karşısında olduğu, böyle insanlarla alay ettiği belirtilmişti(CBT, 7 Ekim 2011:11). *Milliyet* ise anlatacaklarının hoş karşılanmayacağını düşündüğünde Evliya Çelebi'nin rüya yöntemine başvurduğunu değerlendirmişti. Devrin eleştirisi niteliğindeki imparatorluğun gerilemiş sebepleriyle bu rüyalarda karşılaşılmaktadır. Bazı basın organlarınınca seyyaha "*Osmanlı ülkesinin ilk Grotesk yazarı*" gözüyle bakılmıştı. Seyyah abartmaya dayanan üslubuyla Grotesk'te olduğu gibi, değerleri gerçekteki boyutlarına göre çizmişti. Yani Grotesk ressamı nasıl bir kralı çocuk boyunda tutup bir balıkçıyı dev gibi çizerek onlara verdikleri değerleri anlatmaya çalışmışlarsa Evliya da zamanın ünlü kişilerini, eğer değersiz iseler abartma yolu ile küçülmüş, oradaki sade birinin değeri varsa onu da yine aynı yolla gerçek çizgilerine oturtmuştu (M.18 Şubat 1982:13;Türk Büyükleri, 1982:101). Orhan Koloğlu, rüyalara kutsallık karıştırma eğilimine tarih kitaplarıyla siyasal eylemlerde fazla rastlandığını ve bunların içinde en etkililerinin Hazreti Peygamber'in de içinde bulunduğu rüyalar olduğunu belirtmişti. Yazar bunların "*Beni rüyada gören ancak beni görür, zira şeytan benim şeklime giremez*" içerikli hadise dayandığını, zafere, şifaya ve huzura delalet ettiklerine inanıldığını yazmıştı. Evliya Çelebi'nin 19 Ağustos 1630 gecesindeki rüyasına da yer vermişti (Koloğlu, 30 Ocak 2000:12).

⁴ Deri diken karıncalar anlatımıyla bile basına konu olmuştu(CBT, 12 Ocak 1991:1,12). Ayrıntı için Bkz.:(Önler, 2009:293-305).

Yayın organlarında ulaşılan bulgular, bir yandan medyanın Evliya Çelebi'yi nasıl algıladığını gösterirken bir yandan da kitle iletişim araçları üzerinden ünlü seyyahın kamuoyuna nasıl sunulduğu/algılatıldığı hakkında fikir vermektedir. Bu çalışma, Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi'nin iki gazetenin köşe yazarları kanalıyla basın düzlemine nasıl taşındığını ve ünlü gezginin modern Türk basını üzerindeki etkisini örneklemek amaçlıdır.

Refii Cevat'ta Seyahatname'nin Basılması Beklentisi

1980'lerin başında *Milliyet*, “17'nci yüzyılın bu büyük belgesi, hala tozcludur ve bütün çizgileriyle gün ışığına çıkarılmamıştır” yaklaşımıyla Seyahatname üzerinde derinlemesine bir çalışma yürütülmediğini vurgulamıştı(M.18 Şubat 1982:13;Türk Büyükleri, 1982:101)⁵. Bu eleştiriyi karşılamamakla beraber Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi, oldukça uzun süredir basına konu olmaktadır.

Refii Cevat Ulunay, Evliya Çelebi ve Seyahatnamesini ön planda tutan ve gazete sütunlarına yoğun yansıtan köşe yazarlarından (Ulunay, 21 Nisan 1960:3). Hatta kendisinin 1950'li ve 1960'lı yıllarda her fırsatta Evliya Çelebi referansını kullanarak köşe yazarları arasında farklı bir yer kazandığı söylenebilir. Zaten kendisi de “Bizde her okumuş yazmış adamın bazı candan dostları, muhibleri, vardır, bunlar kitap sevenlerin hususi raflarında kemal-i azametle otururlar” dedikten sonra bu listenin başına Seyahatname'yi oturtmuş ve eseri “... Osmanlı İmparatorluğunun 4'üncü Murat, 4'üncü Mehmed devirlerinin hususi hatıraları üzerine bina edilmiş tarihtir” ifadesiyle tanımlamıştı(Ulunay, 1 Mart 1967:2).

R.Cevat'ın yazılarına kronolojik bir çerçeveye yaklaşıldığında seyyah ve eseriyle ilgili değerlendirmeleri, Seyahatname'nin Türkiye'de basımı hakkındaki söylemleriyle başlatılabilir. Nitekim 1950'lerin başlarında “...daha doğru dürüst bir Evliya Çelebi seyahatnamesi basılmamıştır”⁶ diyerek “Bugün bir Evliya Çelebi seyahatnamesi edinmek için hem etek dolusu para vermek, hem de sıra beklemek lazım” eleştirisini getirmişti(Ulunay, 7 Ekim 1953:2). Bir Amerikalı yayıncının Seyahatname'yi basma arzusu gündeme geldiğinde ise “Evliya Çelebi, eskiliğine rağmen üslubunun sadeliği, tasvirlerinin renkli ve canlı oluşu itibarıyla pek güzel bir eserdir. Fakat bir klasik? Asla... Anlaşılan bu zat bol resimli bir kitap basmak istiyor. Eh... Evliya Çelebi, bu işe elverişlidir. Fakat bu eser resimlenecekse o devrin gravürlerini hatırlatacak surette tasvirlendirilmeli” yaklaşımını savunmuştu. Ayrıca alay edercesine böyle kitaplar arasında bir Türk klasiğinin bulunmasını Türk edebiyatı açısından

⁵ 1982'de MEB'nin çıkardığı bir yönetmelikte Seyahatname'nin öğrencilere okutulması istenmişti (M.28 Ocak 1982:12)

⁶ 1975'te *Cumhuriyet*, Evliya Çelebi'nin bilimsel yayını olmadığından şikayetçiydi(C.3 Mayıs 1975:2).

bir kazanç olarak değerlendirirken “...Evliya Çelebi Seyahatnamesi...bu edisyonda çıkınca Türk edebiyatına gün doğdu demektir...Bunlar olmasa zavallı Türk edebiyatı fakr ü zaruret içinde sönüp gidecekti” diyecekti(Ulunay, 21 Ağustos 1955:3).

1950’lerin sonlarında R.Cevat, Evliya Çelebi’nin “koca koca ciltler şeklinde intişar eden” Seyahatnamesi’nin “İkdam gazetesi sahibi, hocam Ahmet Cevdet merhum vasıtasıyla basılmış, Necip Asım beyin⁷, Ahmet Mithat efendinin takrizleri, münazaraları ile tahlil edilmiş ve nihayet kitabı yine bir baskı makinesinde” ilk kez bastıklarını anlatmıştı(Ulunay, 5 Ekim 1958:3)⁸. 1960’da ise yine “Evliya Çelebi’nin eseri yeni harflerle basılarak genç neslin istifadesine arzedilemiyor” diyordu(Ulunay, 21 Nisan 1960:3)⁹. 1963’te *Milliyet*’teki köşesinde Server İskit’in Evliya Çelebi hakkındaki seçmelerden oluşan kitabını tanıtmıştı. Ona göre “Evliya Çelebi Seyahatnamesi, monoton yolculukta kıymetli bir yol arkadaşı olur”du(Ulunay, 8 Şubat 1963:3).

1960’ların sonlarında Seyahatname’nin değerini “Milli irfanımıza, büyük tarihimize mühim hizmetlerde bulunan eserlerden biri vardır ki, Türkiye’de onsuz kütüphane mevcut değildir. Okunmasına doyulmayan bu eser, meşhur Evliya Çelebi Seyahatnamesi’dir. Bugün tam bir takım belki 1000 liraya bulunmaz. O ölü benizli Maarif Klasikleri, şimdiye kadar gün geçtikçe nadirleşen bu mühim eseri Türk klasiği olarak yeniden bastırması olsa idi, bugün pek çok kitab meraklıları bu mahrumiyetten kurtulmuş olurlar” sözleriyle belirleyecekti(Ulunay, 3 Nisan 1968:2). Seyahatname bulmanın güçlüğü yanında “Maarif Vekaleti Klasik Tercümele diye yanlış kitaplara etek dolusu para sarfeder de bir Evliya Çelebi, bir Şeyh Galip, basturmaz” gibi sözleriyle eleştirilerini sıralamış ve gençlerin bu eserleri okuyamadıklarından “memleketin tarihini” öğrenemediklerini, öğrenmelerinin teşvik edilmediğini ileri sürmüştü¹⁰(Ulunay, 1 Mart 1967:2;24 Nisan 1968:2). Okurlarının *Milliyet*’in Seyahatnameyi basarak okuyuculara kazandırması önerisine ise MEB’nin bu sorumluluğu üstlenmesi gerektiği karşılığını verecekti(Ulunay, 16 Nisan 1968:2).

Yazarların Evliya Çelebi ve Seyahatname Yorumları

⁷ Necip Asım, tanıtımın başına “Bilmez efendi çok yaşayan, çok gezen bilir” yazmıştı.

⁸ 1967’de Seyahatname’nin takımının 1000 lira olduğunu kendisinde ise 5 cildin bulunduğunu aktaran Ulunay, “Ahmed Cevdet, Evliya Çelebi’nin yazma nüshasını tab ettirdi, neşretti, bugün memlekete tarih bakımından, harikulade eser kazandırdı” diyecekti(Ulunay, 1 Mart 1967:2). Ahmed Cevdet’in Seyahatname’yi bastırması *Cumhuriyet*’te 1931 ve 1935 yıllarında konu edilmişti(C.30 Ocak 1931:2;29 Mayıs 1935:7). Seyahatname’nin 1896’dan itibaren basılması hakkında Bkz.:(Albayrak, 2011:14-37).

⁹ 1979 yazında *Cumhuriyet*, Kültür Bakanlığı’nın Orhan Şaik Gökyay’ın katkılarıyla eseri basacağını haber yapmıştı(C.21 Temmuz 1979:8).

¹⁰ Böyle düşüncelerini 1953 ve 1956’da tekrarlayacaktı (Ulunay, 7 Ekim 1953:2;1 Şubat 1956:3).

Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gibi yayın organlarının köşe yazarlarınca çeşitli şekillerde tanımlanmışlardı/yorumlanmışlardı. Ünlü seyyahın dönemindeki Türkiye için “*dasitanî ve kahraman*” kelimelerinden başka bir özellik bulmanın zor olduğunu ileri süren Ahmet Hamdi Tanpınar, resmi vakanüvislerin sayfalarını dolduran vezir katli, vali ve ocak isyanları gibi siyasi gelişmelerin yanında “*bütün cemiyet hayatına hükmeden idealile, içinde bulunduğu imkansızlığı yenmek için*” mücadele eden asil bir “*XVII nci asır daha vardır*” dedikten sonra Evliya’yı Erzurum’dan Üsküp’e, buraların meyvelerinden kitabelerine, kadınlarının güzelliğinden tezgahlardaki işçilerine kadar bu yüzyılı günümüze aktaran bir yazar olarak değerlendirmişti¹¹(Tanpınar, 27 Haziran 1942:2).

Evliya hakkında en ilginç yorumların altında R.Cevat’ın imzası bulunmaktadır. R.Cevat, görevlerini başarıyla tamamladığını belirttiği seyyahın özelliklerini sıralamış (Ulunay, 21 Nisan 1960:3;8 Şubat 1963:3) ve “*püblisist*” olduğunu söylemişti¹². R.Cevat, meslektaşısı olarak gördüğü Evliya Çelebi’yi “... *Türkiye’nin yetiştirdiği en büyük gazetecidir. Ne yazık ki, onun Gazeteciler Cemiyetinde temsili olsun bir heykeli yoktur*” ifadeleriyle tanımlamış, bir resim ya da kitabesinin Gazeteciler Cemiyeti’nde bulunmamasını eleştirmişti.

Ulunay’a göre Evliya, bazen mübalağa yapmışsa da bunlar o zamanın röportajlarıydı. Üstelik eserindeki olaylara farkında olmadan gazetecilik çerçevesinden bakmıştı. Görüşünü şu cümlelerle aktarmıştı:“*Evliya Çelebinin gördüğü memleketler, şehirler ve kasabalar hakkında verdiği malumatın bugün için kıymeti yoktur, asıl ehemmiyeti olan kısım, rastladığı hadiseler, yani -gazeteci tabiri ile- yaptığı (Röportaj)lardır. Mesela, Dördüncü Murat gibi darblı bir padişaha intisabı, Melek Ahmet paşanın şahsiyeti hakkında verdiği malumat, sadrazamların hüviyetleri, Celali isyanları, çomar bölükbaşılar, cehennem bölükbaşılar, sarıcalar, sekbanlar...Köprülü Mehmet paşanın icraatından çekinen Kaya Sultanın, Evliya vasıtasıyla zevcine gönderdiği gizli nameler, İbşir Mustafa paşanın Üsküdar vakası...Neler yoktur ki! Bütün bunlar, tarihimizin tamamlayıcı malumatıdır*”. R.Cevat “...*baştanbaşa tarihi, siyasi, askeri, içtimaî, coğrafi malumat ile dolu olan*” ünlü seyyahın eserinin “...*bizlere bıraktığı ciltler Seyyahatname değil, onun yaşadığı devirde temas eylediği şahsiyetlerin hüviyetinden o devirlerin mühim vak’alarından bahseden bir siyasetname*” olduğunu savunmuştu. Ona göre

¹¹ Tanpınar şunları yazmıştı: “*İşte Evliya Çelebi’de şimdi bizi en ziyade saran ve şaşırtan taraf, etrafındaki herşeye kendi ruhunun büyüklüğünü geçirtmesini bilen, tarlasının ve oturduğu kasabanın emniyetini ihlal eden haydukları bile bir efsane kahramanı yapan bu dasitani halk ruhunu bize olduğu gibi vermesi ve geniş imparatorluğu yer yer kasaba kasaba onun aydınlığında tanıtmasıdır*”. Makalenin yayınlandığı eserler:Ahmed Hamdi Tanpınar (1992), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Yay. Zeynep Kerman), İstanbul, Dergah Yayınları (s.169-173); *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi* (2011), (Editörler:N.Tezcan-S.Tezcan,) Ankara, TC Kültür Bakanlığı Yayınları (s.612-616).

¹² Püblisist, edebiyattan, hattatlıktan, spordan, müzikten anlayan; “*her taşın altından kalkacak umumi malumat sahibi*” anlamında kullanılmıştı.

seyyahattan çok “*vak’a nüvis*” olan Evliya Çelebi’yi olayların tasviri ve yazdığı maceralar okutuyordu. Gazetecilikle uyuşmayan yönünü ise “*Onun gazetecilikle uzlaşmayan tek tarafı istifadesini biraz fazla düşünmüş olmasıdır*” ifadesiyle vurgulayacaktı¹³(Ulunay, 5 Ekim 1958:3;8 Şubat 1963:3).

Seyahatname’deki aktarımların doğruluğu ya da doğruluk derecesi hakkında da R.Cevat’ın birkaç sözü vardı. Yazar, 1953 sonbaharında Evliya Çelebi aşığı olarak tanımladığı *Cumhuriyet* yazarlarından Fahri Celal’in Ekim başlarındaki yazısına atıfta bulunmuştu. R.Cevat kendisinin çok sık kullandığı Sadi’nin “*Cihan dîde bisyâr gûyed dürûğ-Cihan görmüş olan çok yalan söyler*” sözünden seyyahı aklamak için F.Celal’in “*İspanya sefirinin hareket boruları ile alessabah yollara düştüğünü söylemesi güç söylenir bir yalandır*” yazdığını aktarmıştı. Evliya’nın bazen kolay yalan söylediğini ancak bunların yazdıklarının tuzu biberi olduğunu ileri süren R.Cevat, F.Celal’in “*Evliya Çelebiyi Avrupa salonlarında yaşamış buluvermek yarınki Üniversitemizde teşkil edilecek Evliya Çelebi Enstitüsünün belli başlı keşfi olur inşallah*” sözünden yola çıkarak, ünlü gezgini tanımadığımız [hatta tanıtamadığımız] argümanı üzerinden kendimizi tanımadığımızı ileri sürecekti (Celal:4 Ekim 1953:3;Ulunay, 7 Ekim 1953:2).

R.Cevat, Evliya’nın bazı inanılmayacak gelişmeleri aktardığını hatırlatırken İran şairi Sadi’nin meşhur sözünden hareketle bazı olayların anlatımını “*hem vallahi, hem billahi!*” diye yeminle bitirdiğini vurgulamıştı(Ulunay, 5 Ekim 1958:3;21 Nisan 1960:3). 1956’daki bir yazısında da seyyahın anlattıklarını perçinlemek için yemin etme ihtiyacı duyduğunu aktarmıştı(Ulunay, 1 Şubat 1956:3).

Yorumlarını sürdüren R.Cevat, 1960’da biraz Evliya Çelebici bir tavırla “*...Evliya Çelebi’yi[nin] yalancılıkla itham etmesi[edilmesi] doğru değildir, fakat hadiselerle geçen seyahatnamesine biraz hayali tuz biber baharat ilave ederek lezzetini arttırmak istemişse buna yalancılık diyemeyiz...Evliya Çelebi bu eseriyle yalnız gezdiği gördüğü memleketleri değil, yaşadığı devrin tarihini de yazmıştır. Evliya Çelebinin asıl kıymeti de budur...Ciltler dolduran bu yazılarda biraz mübalağa olursa buna: ‘Yalancılık’ denilemez*” yaklaşımını savunmuştu(Ulunay, 21 Nisan 1960:3). Nitekim İstanbul’un kışları hakkındaki bir yazısına seyyahattan bir kış yalanı ekleyecekti¹⁴(Ulunay, 20 Ocak 1963:3). Daha sonra Silahtar Kara

¹³ R.Cevat seyyahın hediyelerle zenginleştiğini söylemiş ve “*...Fakat Evliya Çelebi Seyahatnamesi bence tatlı mübalağaları, zararsız yalanları ile sanatlı röportajlardır...Ola Ola Melek Ahmet Paşa gibi cahil, ahmak bir vezire dalkavuk olabilmüş ve o zamanda kimse onun inceliğini anlayamamış*” değerlendirmesini yapmıştı. Seyyah IV. Murat’ın damadı Melek Ahmet Paşa ile akrabaydı ve hayatının bir kısmını onun yanında geçirmişti(Ulunay, 21 Nisan 1960;6 Ağustos 1958:3).

¹⁴ Kış yalanından önce 1957’de bahsetmişti(Ulunay, 8 Aralık 1957:3). Hasan Pulur’un 2003 Nisanındaki yazısında da geçmektedir. Bkz:Pulur, H.(2000), “Yağdanlıklar sırada bekliyor”, *Milliyet*, 10 Nisan 2000, s.3.

Murtaza Paşa Sivas valisi iken Karaova köyünde bir kadının fil yavrusu doğurduğunu anlatan seyyahın “*hem vallahi hem billahi*” diye yemin etmediğine işaret etmişti¹⁵(Ulunay, 15 Ağustos 1965:2).

R.Cevat, “*Bir Başka Alem*”¹⁶ adlı dizisinde de seyyahın alıntı yapmış hikayeler anlatmıştı(Ulunay, 6 Ocak 1959:4). Zaten genelde olduğu gibi 1960’larda da her fırsatta Evliya Çelebi referansını kullanmış görünmektedir. Nitekim 1966 baharında, Edirne Müze Müdürü Sabahattin Türkoğlu’nu Pehlivan Tekkesi hakkında Seyahatname üzerinden bilgilendirdiğini yazmıştı¹⁷(Ulunay, 10 Mart 1966:2). R.Cevat, seyyahı referans olarak kullananları eleştirmekten geri kalmamıştı. 1960’ların sonlarındaki seyyahla ilişkili bir radyo programını eleştirmiş ve konu hakkında konuşanların yetersizliklerinin altını çizmişti(Ulunay, 1 Mart 1967:2). Yine o yıllarda “*Radyoda bile onun tarihe temas eden sergüzeşleri bir senaryo şeklinde veriliyor*” diyecekti(Ulunay, 3 Nisan 1968:2).

Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi’nin farklı yönleriyle gazete sütunlarına taşınmasında Burhan Felek’in de payı bulunmaktadır. Felek, 1970’lerin ortalarında seyyahın hem genel hem de gazetelerdeki konumunu “*...tarihi hadiseleri yazmakla vazifeli resmi, ‘Vak’a Nüvis’ler yani ‘Olanları Yazar’lar yıla, düne ait muamelat ve hadiseleri; mesela harp, sefer, isyan, yangın gibi şeyleri yazmıştır da halkın nasıl geçinip neler yaptığını asla kaleme almamıştır. Bunu biraz Evliya Çelebi’de buluruz*”¹⁸ yaklaşımıyla gerekçelendirmişti(Felek, 20

¹⁵ Bu konu Seyahatname üçüncü kitapta geçmektedir (*Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1*, 2013:3/165-166). *Cumhuriyet*’te ise 1936 ve 2001’de yazılmıştı(Tan, 11 Eylül 1936:5;Erinç, 26 Mayıs 2001:7).

¹⁶ *Bir Başka Alem*’in kitap olarak Ak Yayınevi/İstanbul 1964 ve Arba Yayınevi/İstanbul 1995 baskıları bulunmaktadır.

¹⁷ “*...Edirne’deki pehlivan tekkesi Fatih tarafından kurulmuş...Mesela...Tarihte kaydı yoktu ama, Fatih de cihan pehlivanı idi, dünyayı yenmişti... Mesela Evliya Çelebi diyor ki:“Tekkenin zemini yağdan o hale gelmiş ki, orada yürümesini bilmeyenler ayaklarını basar basmaz tepe aşağı giderler. Her gün en aşağı 80 çift pehlivan selevat getirerek güreşirler”*(Ulunay, 10 Mart 1966:2). Ulunay, 1966 yazında güreşleri seyretmeye gittiğinde köşesinde yine Evliya Çelebi’den alıntı yapacaktı. Seyyahın Defterzade Mehmet Paşa’nın çadırında bütün paşaların huzurunda Baki Paşa ile Seydi Ahmet Paşa’nın güreşlerini anlatışını ve diğer paşalar hakkında verdiği bilgileri aktarmıştı(Ulunay, 23 Haziran 1966:3). Bu güreş sahnesini 1954 ile 1968 yılı Haziran aylarında da gündeme getirmişti(Ulunay, 1 Haziran 1954:2; Ulunay, 8 Haziran 1968:2). Pehlivan Tekkesi gazetelere yansıdığına Seyahatname kaynak olarak basının gündemine gelmektedir. Dolayısıyla Kırkpınar güreşleri nedeniyle seyyahın adı başka yazılarda da geçecekti(Benekay-Ercan, 6 Haziran 1969:8;Menemencioğlu, 4 Haziran 1982:16). Pehlivan Tekkesi, “*Tekye-i Küşte-gîran ya’ni Güreşçiyân*” başlığı ile Seyahatname’de geçmektedir(*Evliya Çelebi Seyahatnamesi 3*, 1999:252-253).

¹⁸ R.Cevat, Burhan Felek’i doğrular bir örnek sunmaktadır. 1968’de bir esnaf bayramı düzenlenmesi dolayısıyla yazdığı makalesinde Seyahatname referansına başvurmuş ve İstanbul esnafının resmi geçitleri hakkındaki bilgileri hatırlatmıştı(Ulunay, 3 Nisan 1968:2). İstanbul esnafının geçit resmi, Rüştü Şardağ tarafından da değerlendirilmişti. 1990’ların ortalarındaki siyasi-dış politik konjonktürü yorumlarken fazla karamsarlığa gerek olmadığını ileri sürerek şunları yazmıştı: “*4.Murad, Bağdad fethine çıkarken eşrafın her türünü geçit resminde görmek ister... ‘Bu geçide ise yankesiciler, hırsızlar, Osmanlı tarihinin en büyük celladı Kara Ali de giriyor’. Kara Ali’yi şöyle tanımlıyor Evliya Çelebi: ‘Bazularını sıvamış, kılıcını kemerine bağlamış, işkençe edici, boğarak öldürücü aletlerini, kemerbendliğine asmıştı. İşkençe aleti olan kelpedan (kerpeten), burğu, çivi, yaka yırtacak ve deri yüzecek tentıraş puladkası, türlü türlü zehirli aletler el ve ayak kırmaya özgü baltaları iki yanına takıstırmış...’ Evliya Çelebi şöyle bağlar: ‘Neüzübillah! (Allaha sığınırım) hiçbirinin yüzünde nur kalmamış adamlar! Pezevenkler, büyücüler, ölü yıkayıcılar, kör, çıplak, sağır, ayaksız sürünen dilenciler de var.’ Yani*

Temmuz 1975:14). Üstelik 1972 sonlarında R.Cevat'a benzer bir yaklaşımla “*Meşhur seyyah ve röportajcı Evliya Çelebi*” tanımlamasını yapacaktı. Burada seyyahın tutkunu olduğunu belirtirken Ercümen Ekrem tarafından da mizah dünyasına Yeni Evliya Çelebi (Evliya-yı Cedit) tiplemesinin kazandırıldığını hatırlatacaktı(Felek, 27 Aralık 1972:2). Hatta Ercümen Ekrem'in seyyahı taklit ederek yazılar yazdığını söyleyecekti(Felek, 3 Haziran 1977:2). İskender Pala, B.Felek'in sözlerine yakın bir yaklaşımla seyyahın eserini “*Ansiklopedi desem değil... Tarih desem değil... Anı desem değil... Gezi tomarları desem değil... Hepsini birden ifadelendirecek bir sözcük bulunduğu anda işte o Seyahatname olacaktır*” şeklinde tanımlamıştı(MKS, 06 Mart 2003:4). Feyza Hepçilingirler ise seyyah için Ş.Haluk Akalın'dan “*...hem bir tarihçi, hem bir dilbilimci, hem sanatçı, hem şikemperest(gurme)... hem bir halk bilimcidir*” tanımını aktarmıştı(CKE, 15 Eylül 2011:27).

Evliya hakkında farklı bir yorumu Hasan Pulur yapmaktadır. “*Yağdanlıklar sırada bekliyor*” başlıklı yazısında Türkiye'de iktidarda bulunanlardan geçinmeyi alışkanlık haline getirenleri eleştiren Pulur, yazısını seyyahın anlattıkları üzerinden somutlaştırmıştı¹⁹. Orhan Erinç'in “*Şu Bizim Enayi Defteri*” kitabından hareketle Evliya Çelebi'nin de bir ara Melek Ahmet Paşa'nın yanına kapıldığını yazan Pulur “*Ol zaman bildim ki cemi (bütün) vüzera (vezirler) ve erbabı devlet (devletin ileri gelenleri) huzurunda müdane (yalakalık) ve hoş-amed kelam (hoşa gidici sözler) lazım imiş*” cümlelerini aktararak savunduğu görüşe açıklık getirmeye çalışmıştı(Pulur, 10 Nisan 2000:3).

Tarih, Seyyah ve Yazarlar Üçgeni

Gazetelerdeki Osmanlı odaklı tarihsel yazılarda Evliya Çelebi ile Seyahatnamesi'ne sık sık rastlanmaktadır. Bunlar, İsmail Hami Danişmend'in “*Arap ve Türk efsanelerine göre eski İstanbul seferleri*” başlıklı makalesinde olduğu gibi referans niteliğindedirler(Danişmend, 3 Ekim 1952:2). Reşad Ekrem Koçu da 1950'lerin ortalarında

bizim, eli tabancalılarımız bu kadar korkunç değil elbet!..” (Şardağ, 28 Temmuz 1994:18). Seyahatname'nin bu bayrama yönelik tasvirleri başka yazılarda da geçmişti (Tan, 21 Haziran 1936:5;Alpman, 15 Eylül 1996:1). Esnaf Alayı hakkında Bkz.:(Dağlı, 2009:91-108).

¹⁹ Hasan Pulur'un aktarımı: “*Bir sohbet sırasında, İmam Yahya Efendi, Revan seferinde olan Murtaza Paşa'ya yardım etmek için Erzurum'dan Tabaniyassı Mehmet Paşa ile yola çıktıklarını, yolda tipiye yakalandıklarını iki bin altın bulunan kemeri, gökteki bir bulutu işaretleyerek gömdüklerini anlatır, daha doğrusu atar, sallar! Aradan altı ay geçer, karlar erir, aynı yere, aynı bulutun altına gelirler, toprağı kazarlar, içi altın dolu kemeri bulurlar! Bu palavrayı Murtaza Paşa onaylayınca, Evliya Çelebi dayanamaz; hele o Murtaza Paşa, Revan seferine bile, katılmadığı halde... Evliya Çelebi, 'Be hey cahiller!' dercesine onlara çıkışır: 'Bütün mavi bulutlar gökyüzünde hareket halinde, dönüp dolaşmak için yaratılmışlardır. Hiç öyle yerinde duran bulut olur mu?' Dalkavuklar, yağdanlıklar, yalakalar hemen kılıfı uydururlar: 'Öyle bir kış oldu ki, bulutlar dondu' Murtaza Paşa da Evliya Çelebi'yi haşlar: 'Sen Kutup yıldızını bilmez misin? Niye öyle yerinde durur? Çünkü kuzeyde olduğundan, o da donup kalmıştır!' Evliya Çelebi bakar ki pabuç pahalı, o da bir palavra atar, Azak Kalesi'nden bakınca, güneşin yedi yerden doğup battığını, ballandıra ballandıra anlatır, başta Paşa herkes bu yalanı doğrular.”*

“Ecdadımızın Balkanlar, Yunan, Macaristan, Dalmaçya ve Polonya fütuhatinin öncüsü akıncılar olmuştur” diyerek, akıncıların tasvirini yaparken seyyaha başvurmuştu²⁰(Koçu, 30 Aralık 1954:2-3). Burhan Felek, İstanbul’un fethedilmesi hakkındaki yazısında Evliya’nın aktarımlarından hareket etmiş ve kuşatma sayısı gibi detaylarda Seyahatname’den yararlanmıştı(Felek, 3 Haziran 1977:2). Diğer yandan Dördüncü Uluslararası Yemek Kongresi’nde konuşma yapan TDK Başkanı Hasan Eren’in Seyahatname’yi referans olarak boza hakkında anlattıklarının Melih Aşık’ın köşesine yansması, basının seyyahın eserine ne kadar geniş bir yelpaze içinde yaklaştığını gösteriyordu(Aşık, 5 Eylül 1992:11).

1980’lerin sonlarında Kaya Erginer’in kaleme aldığı “*Bilmediğimiz Nasreddin Hoca*” başlıklı yazıda da Evliya Çelebi’nin araştırmalardaki can alıcı noktalara etkisi görülmektedir. Yazıda Fuat Köprülü’nün Nasreddin Hoca hakkındaki araştırmaları değerlendirilmişti. Gerçekte Ahmedi ile Timur arasında geçen bir diyalogun Evliya Çelebi’yle değişerek Nasreddin Hoca ile Timur arasında yaşanmış bir hale dönüştüğü vurgulanmıştı. Ayrıca İbrahim Hakkı Konyalı’nın Nasreddin Hoca’nın türbesinde Evliya Çelebi’nin izlerini ararken 14. yüzyıl sonlarına ait bir veriye ulaştığının altı çizilmişti(Erginer, 16 Nisan 1989:13). *Milliyet*’te Nasrettin Hoca’yla ilgili bir başka çalışma, 1954’te Hüsniye Balkanlı tarafından yayınlanmıştı. Balkanlı, Hoca’dan Evliya’nın nasıl bahsettiğini anlatmıştı. Çeşitli araştırmalarda seyyahın kaynak kullanıldığını belirten Balkanlı, bazı araştırmacıların meşhur seyyahın Nasrettin Hoca’yla ilgili anlatımlarına eleştirel yaklaştıklarını yazmış hatta biraz da bu eleştirileri eleştirmişti(Balkanlı, 12 Mayıs 1954:2).

Seyahatname’nin Bölgesel ve Mekansal Yansımaları

Çoğunlukla Evliya Çelebi, gezdiği yerlerle mekanlar hakkında anlattıklarıyla gazetelerin sütunlarına taşınmıştı. Dolayısıyla basının coğrafya, turizm, mimari ve şehircilikle ilişkilendirilebilecek yazılarında kullanılan veri ya da referanslar arasında Seyahatname’yle sık karşılaşılmaktadır. Nitekim Reşad Ekrem Koçu gazete eklerinden birinde Lüleburgaz Kervansarayını anlatırken seyyahı izlemiştir(Koçu, 12 Ocak 1955:2). Ayrıca 1955 başlarında *Milliyet*’teki “*Günün Işığında Tarih*” adlı köşesinde Topkapı Sarayı’nı tanıttığı “*Topkapı Sarayında Kırk Gün*” başlıklı yazı dizisinin dokuzuncu bölümünün bir kısmını Evliya Çelebi’den anlatmıştı(Koçu, 12 Şubat 1955:5).

²⁰ “*Mehametli ve şeci askerlerdir.. Başlarına samur ve kaplan postundan kalpak ve taç koyup arkalarında bebr, kurt, ayı postları var...Koltukları altlarından karkuş kanatları bağlıdır, ellerinde kurt derisi sarılı olup nicesinin alût ve silâh levazımı kendisini garip ve acib şekle koyar. Korkunç ve düşmana belâyı âsümâni misal bir askeri zafer peykedir*”.

N.Sırrı Örik'in Kayseri, Kırşehir ile Kastamonu gezilerini anlattığı kitabını, 1950'lerin ortalarında turizmle ilişkilendirerek köşesine taşıyan R.Cevat, bölgelerin "*hususiyetlerini, fıkralarını, efsanelerini tatlı dille, tatlı kalemle*" anlatmayı savunmuş ve "*geçmiş asırların en usta bir röportaj muharriri...hadiseleri okutmasını bilmekle tarif edersek bugünkü gazeteciliğin piri ve üstadıdır*" sözleriyle Evliya'yı övmüştü. Onun şöhretini bu tarz yazılarla bulduğunu ileri sürmüştü(Ulunay,1 Şubat 1956:3). R.Cevat, Necmi Onur'un Doğu Anadolu ve sorunlarına yönelik *Milliyet*'te yayınladığı birkaç günlük araştırma dizisi nedeniyle kaleme aldığı yazısında yine Evliya'ya atıfta bulunmuş ve "*Türkiyenin en büyük röportaj muharririnin seyahatnamesini karıştırıyorum...Evliya Çelebinin yazdıkları da aşağı yukarı Necmi Onur'un röportajından farklı değil*" yorumunu yapmıştı(Ulunay, 4 Ağustos 1962:3).

R.Cevat, kaleme aldığı gezi yazılarında da Seyahatname'den alıntılara başvurmuştu. Hatta Çengelköy'ü anlattığı yazısında seyyah üzerinden bir kurgu denemişti(Ulunay, 12 Mayıs 1954:2). 1963 Eylülünde müzik ve folklorla ilgili yazısının sonlarında "*Çorum'un (Karakız)ı, ne kadar meşhur ise, Yozgat'ın (Çakır kızı) da öyle imiş. Bu havaliye Evliya Çelebi'nin (Medinet-ül-uşşak:Âşıklar beldesi) demesi yerindedir*" diyecekti(Ulunay, 16 Eylül 1963:3). Burhan Felek ise turizm konulu bir yazısında Evliya Çelebi'nin gezgin olmasına neden olan meşhur rüyayı argüman olarak kullanacaktı(Felek, 29 Aralık 1975:2).

Salah Birsal "*İstanbul'un Gizli Tarihi*" dizisinde Kağıthane'yi anlatırken Seyahatname'ye başvurmuştu. Seyyahın "*Bütün çamaşır yıkayanlar gömlek ve sarıklarını buradaki dereye yıkar...Nice bin dilberler, soyulmuş pembe badem gibi nazlı bedenlerini mavi ibrişim futalara sarıp, balıklar gibi suya dalarlar. Saz ve sözün hesabı yok*" gibi ifadeleriyle Kağıthane'yi anlatmıştı²¹(Birsal, 5 Ocak 1983:7).

1980'lerin başlarında Teoman Erel, Ankara'nın hava kirliliği sorunuyla ilgili, tarihsel verilerle süslenmiş yazısında, ismini belirtmediği bir meslektaşı üzerinden Evliya'nın "*Ankara güzel şehirdir ama iki vadi ortasındadır. Burada büyük şehir olmaz*" sözünü aktarmış; bu sözün seyyaha ait olup olmadığının belirlenmesinin soruna tarihsel derinlik kazandıracağını ileri sürmüştü(Erel, 15 Ocak 1982:8,12). Halit Çapın ise İstanbul'un yazlıkçılarıyla ilgili dizisinde Küçükçekmece'yi anlatan Evliya'dan yararlanmış, kendi değerlendirmelerini de biçim ve üslup açısından seyyaha benzetmişti. Eleştiri/taşlama içeriğindeki yazıda Seyahatname'deki aktarımlar 1980'lere uyarlanarak dönemin Küçükçekmece'siyle adeta alay edilmişti(Çapın, 29 Temmuz 1982:3). Ancak farklı örneklerden birini Haldun Taner vermişti. 1983 Ekimindeki "*Müzikle Terapi*" başlıklı

²¹ *Cumhuriyet*'te seyyahın Kağıthane alemleri hakkında yazdıkları 1968'de yayınlanmıştı(C.12 Kasım 1968:6).

yazısıyla Seyahatname'deki Edirne Darüşşifası ile ilgili anlatılanları gazete sütunlarına taşımıştı²²(Taner, 9 Ekim 1983:2).

Zeynep Oral'ın “*Karadeniz'in Doğusu*” başlıklı yazı dizisinde Trabzon'un adının kaynağı hakkındaki referanslar arasında Seyahatname²³ geçmişti(Oral, 11 Mart 1989:11). 1990'ların başlarında Jak Deleon, Hasköy hakkındaki dizisinde seyyahın tasvirlerinden yola çıkmıştı(Deleon, 2 Nisan 1991:15;3 Nisan 1991:15). Beyazıt Meydanı'nın geçmişi gazete satırlarına yansıdığında Seyahatname yine kaçınılmaz kaynaklardan biri oluyordu(Gönültaş, 3 Ocak 1991:11). Fikret Otyam, seyyahın Tokat hakkındaki “*Halkı zevk ehlidir. Gariplerle dostturlar, hile bilmezler*” ifadeleriyle seyyahın bölge-halk tanıtımlarının başka bir örneğini sunmuştu(Otyam, 18 Ağustos 2000:1,4). Can Dünder, Malatya'yı anlattığı yazısında Seyahatname'ye dayanarak “*Evliya Çelebi 17. yüzyılda Malatya'nın erkeği ile kayısını övmüştü:...7 tür kayısı olur ki, her biri 40-50 dirhem gelir*” derken şehirde 350 yıl içinde fazla bir şeyin değişmediği görüşündeydi(Dünder, 31 Ağustos 2003:17).

Evliya Çelebi'nin Süleymaniye Camii'nin küçük minarelerinden sağdakini “*Cevahir Minaresi*” diye adlandırdığı gazetelere yansımıştı. Seyyah, adlandırma gerekçesini Kanuni'nin, İran Şahı'nın gönderdiği mücevherlerden en büyüğünü minarenin taşları arasında kullanmasına bağlamıştı(Aytul, 8 Şubat 1976:16). Seyahatname, Mostar Köprüsü hakkında günümüze önemli bilgiler taşıdığından²⁴ köprüyle ilgili basın haberlerinde/analizlerinde seyyaha atıfta bulunulmuş²⁵; hatta adeta böyle bir zorunluluk ortaya çıkmıştı. 1993'te Melih Cevdet Anday, bu köprüyü gördüğünde çok etkilendiğini; ayrıca Evliya'nın köprüyü Mimar Sinan'ın yaptığını yazsa da bunun yanlış olduğunu anlatmıştı(Anday, 29 Ekim 1993:2). Evliya, gazetelerde yayınlanan turizm amaçlı yurtdışı yazılarının ya da gezi notlarının da referanslardandı. Nitekim Seyahatname'yi turizm açısından değerlendirmeye çalışan Durukal, Yakovalı Hasan Camii hakkında seyyahın tasvirlerini kullanmıştı(Durukal, 29 Mart 1974:8;11 Ekim 1975:8). Orhan Duru, “*Tuna'dan bu yana...*” adlı yazı dizisinde özellikle Viyana'yı

²² “...Merhum ve mağfur Bayezid Veli Hazretleri vakıfnamesinde, hastalara deva, dertlilere şifa, divanelerin ruhuna gıda ve def'i sevda olmak üzere, on adet hanende ve sazende gulam tahsis etmiştir ki, üçü hanende, bir neyzen, biri kemani, biri musikarı, biri santuri, biri çengi, biri çeng santuri, biri udi olup haftada üç kere gelerek hastalara, delilere musiki fashı verirler. Bi-emr-i Hayy-i Kadir, nicesi avaz-ı sazdan hoş hal olurlar. Cümle saz ve makamlarda ruha gıda vardır”.

²³ “Evliya Çelebi'ye göre, kentın kurucusu ‘zevk ehli neşeli bir kadın’ olduğundan adına neşeli kadın anlamında ‘Tarab-zen’ ya da havası ve suyu hoş olduğundan ‘Tarab-ı efüz’ dediğini söylüyor. Yine Evliya Çelebi'ye göre Fatih Sultan Mehmet, burayı aldığıında sikke bastırıyor ya, sikke değiştiren anlamında ‘Tuğra Bozan’ deniliyor ve ‘Tuğra Bozan’ zamanla Trabzon’a dönüşüyor”.

²⁴ Seyahatname'nin farklı bölümlerinde köprüden bahsedilse de detaylar 6. Kitap'ta geçmektedir(Evliya Çelebi Seyahatnamesi 3, 1999:109,237,259;Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5/2, 2010:746;Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 6/2, 2010:626-629).

²⁵ Evliya, Mimar Sinan hakkında yazdıkları nedeniyle de basının gündemine girmişti. 1930'lu yıllarda Mimar Kemalettin, seyyahın Selanik'teki Beyazkule'yi Sinan'ın yaptığını yazdığını aktarmıştı(Mimar Kemalettin, 31 Mart 1932:3).

anlatırken seyyahın sözlerinden yola çıkarak karşılaştırmalar yapmıştı(Duru, 30 Eylül 1983:11).

Seyahatname Penceresinden Balkanlara Bakış*

Basın düzleminde Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi, hem Balkan coğrafyasının genel yapısı hem de Osmanlı-Balkanlar ilişkisi için yararlanılan kaynaklar arasında yer almış ve bu niteliğini korumuştur. Zaten üç asır kendisinden bahsettirebilen Evliya Çelebi'yi göz önüne almadan Balkanları yorumlamanın ve anlamının zor olacağı aşikardır²⁶. Balkanlıların bunu kavradıkları araştırmalarında Seyahatname'ye yer vermelerinden anlaşılabilir. Nitekim Balkanlardaki akademik çalışmalara konu olması ya da bunlar için kaynak olarak görülmesinden dolayı Evliya Çelebi farklı dönemlerde gazete yapraklarına taşınmıştı.

F.Celal, dili hatalı ve üslubu sorunlu olsa da Almanya ve Macaristan'da Evliya üzerinde çalışıldığını ve Dr. Ronoş gibi isimlerin onun verdiği rakamlara müracaat ettiklerini belirtmişti. Böylece 1950'lerde F.Celal, tanınmış gezginin Balkanlarla farklı düzeyde ilişkisini kurmuş ve onun bölge açısından önemini vurgulamıştı. Yazar "*Evliya Çelebi ehemmiyet verdiği kalelerin etrafını mutlaka adımlar elindeki doksan dokuzluk tesbihle...Hatta pek beğendiklerine; İnşallah islama nasib olur der. İstonibelgrad hisarının Badaloşka toplarını methetmekle bitiremez*" cümleleriyle araştırmacıların Seyahatname'yi kullanma sebeplerinden birine açıklık getirmişti(Celal, 2 Ağustos 1953:3,6).

Milliyet'in Rumeli hakkındaki bir yazı dizisinde, Makedon belge ve çalışmalarında seyyahın gözlemlerine yer verildiği aktarılmış; çalışmanın Makedonya kısmında seyyahın Üsküp'ü nasıl tanımladığı üzerinde durulmuştu²⁷. Balkanlar ve Evliya Çelebi ilişkisi hakkında bir başka ipucuyla Balbay'ın yazılarında karşılaşılmaktadır. Manastır'a gittiğinde Ressam Mustafa Asım ile karşılaşmış ve O'nun aracılığı sayesinde Maryan Malbasiç'le görüşmüştü.

* Bu bölümdeki bazı veriler, Prof. Dr. Ali İhsan Gencer'in anısına düzenlenen ve yayım aşamasında olan armağan kitabındaki "*Evliya Çelebi'nin Anlatısı Üzerinden Modern Türk Basınının Balkanlar Algısı: Cumhuriyet ve Milliyet Örnekleri*" adlı çalışmada da kullanılmıştır.

²⁶ Örneğin; Pire'deki meşhur aslana ait tasviri eserinde aktarması makalelere konu olmuştur (Jarring, Ekim 1978:775-779; *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi*, 2011:311-314). 1668-1671 yıllarında Makedonya ve Tesalya üzerinden Mora'ya ulaşan seyyahın buradaki Benefşe'ye (Menekşe) yönelik aktarımları hakkında da makale yazılmıştır(Akyay, 2011:129-154).

²⁷ "70 mahalleden oluşan Üsküp'te 11.060 hane var. Hepsi de tek veya iki katlı bu evlerin çoğu taştan yapılmış ve çatuları kırmızı kiremitlerle kaplı. Sokakları temiz ve düz. Çarşı Latin, Fransız, Macar ve diğer milletlerden insanlarla dolu. Üsküp'ün çevresi üzüm bağlarıyla çevrili"(Yurtsever, 4 Şubat 1992:2,14). Yazıda seyyahın 1469'daki şehri tanımladığından bahsedilmişti. Ancak tarihte hata yapılmıştır. Seyyah, Melek Ahmet Paşa ile birlikte 15 Kasım 1660'da Rumeli'ye doğru yola çıkmıştı. Haberdeki 11.060 hane sayısı da yanlıştır. Seyahatname'de verilen sayı 10.060'dır(*Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5/2*, 2010:765-779; *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi*, 2011:25-27).

Malbasiç, Evliya Çelebi'yi Sırpça çevirisinden okuduğunu²⁸ ve “*biri Sarajevo, öteki Bitoli[a]*” adlı iki yerleşim yerinden seyyahın şehir diye söz ettiğini dile getirmişti(Balbay, 12 Eylül 1997:1,10).

Türk basını ise Balkanların geçmişine yönelik Seyahatname'nin verilerinden, Belgrad'ın 17. yüzyıl yapı ve mekanlarına kadar yararlanmıştı. Mostar Köprüsü'nün, Evliya Çelebisiz anlatılmaması bu açıdan örnek niteliğindedir. Öte yandan 20. yüzyılın sonlarında, yüzyılın başlarında olduğu gibi Balkanlar sorunlarıyla Dünya gündemini belirlemeye başladığında Türk basınında Seyahatname'nin özellikle bu coğrafyayı kapsayan kısımları temel bir kaynak işlevi görecekti.

1930'lar gibi erken bir dönemde İsmail Habip şunları yazmıştı: “...*Evliya Çelebi Bükreşin nasıl kurulduğunu öğrenmiş²⁹:...Cebele...Hıristiyanlığı kabul ederek, Bizans Kayserliğine iltica eder ve Kudüste yerleşir. Ömer orayı alınca bizim Müslüman kaçkını,...oğullarile beraber Bizanstaki Cineviz krallığına sığınır. Kral onun oğullarından her birine bir memleket verir, Kureyş nam oğlunu da Tunanın ötesine göndermiştir. Şehri kuran bu oğul babasına hürmeten oraya Ebu Kureyş diyor sonra bu Bukreş oluyor! Masala pek te gülmemelî*”(Habip, 31 Temmuz 1934:3). Aynı dönemin farklı bir örneği Cumhuriyet yazarı M.Turhan Tan üzerinden verilebilir. Tan, Tuna Türklerinin kayak yapmakla ne ölçüde ilgilendiklerini, köşesinde seyyahın anlattıklarıyla göstermişti³⁰(Tan, 20 Mart 1936:5).

Tan, 1930'larda “*Viyana Dönüşü*” adlı tefrikasında seyyahın yoğun alıntılar yapmıştı. Dizisinde hem seyyah hakkında³¹ hem de Viyana'ya kadar uzanan güzergahın Balkanlar bölümü hakkında çeşitli bilgileri kamuoyuna ulaştırmıştı. Bunlar, seyyahın dönemini yansıttasının yanında tarihsel verilerle yüklüydü(Tan, 7 Mayıs 1936:2;8 Mayıs 1936:2;10 Mayıs 1936:2;6 Haziran 1936:2). Yazar, 1930'ların sonlarında ise iktisatçı Kemal Ziya ve

²⁸ 1970'lerin ortalarında Veselin Masleša adlı yayınevi Seyahatname'nin Yugoslavya'yı kapsayan kısmını okurlarına sunmuştu. Yapıtı baskıya Hazim Şabanoviç hazırlamıştı(C.2 Nisan 1974:6). Seyahatname'nin ilgili ciltleri, 1960'lardan itibaren Rus, Ermeni ve Gürcü dillerinde yayınlamıştır. Dr. Anastasiia Zherdieva aracılığıyla ulaşılan çeviri kitapları kaynakçada sıralanmıştır (Evliya Çelebi Kniga puteshestviya. N.1:1961; Evliya Çelebi Kniga puteshestviya. N.2:1979; Evliya Çelebi Kniga puteshestviya. N.3:1983; Evliya Çelebi Kniga puteshestviya. 1967; Evliya Çelebi Kniga puteshestviya. 1971; Evliya Çelebi Kniga puteshestviya. 2008).

²⁹ Seyahatname 7. Kitap'ta anlatılmıştı(*Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 7/2, 2011:399-400).

³⁰ “*Evet, garb spor tarihine Ski karışmadan evvel Türklerde kayak vardı. Bunu Evliya Çelebinin seyahat kitabından da anlıyoruz... 'Tuna eşbehleri buz üstünde büyük hünerler gösterirler. Nicesi şakiyip giderken buz üzerinde duran akçeyi alıp geçer. Nicesi yıldırım gibi uçarken bir ayağını kaldırıp Mevlevi gibi öyle sima' eder ki yüzü asla görünmez, lakin çiftesi de bozulmaz. Bir takımları kayıp giderken yol üstüne uzanıp yatıveren kimseleri çifte bozmadan sıçırarak geçerler. Bir kısmı ok, ve bir kısmı tüfek atarak, bir takımı çubuk içerek kayarlar...Tuna şehbazlarından bir takımı arkalarına ağır yükler alarak ve ayakları altına iki pare sığı kemiği koyarak ellerinde birer değnek olduğu halde mücella buz üzerinde beş, altı konak yeri bir günde aşarlar.' Görülüyor ya, Kayak bizde eskiden beri varmış...*”(Tan, 20 Mart 1936:5). Seyahatname'nin 3. cildinde geçmektedir(*Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 3, 1999:190-191).

³¹ Nitekim 7 Mayıs'ta gazetede Evliya Çelebi'nin Kara Mehmed ile Halkalıpınar'da tanıştığı ve seyyahın bir şekilde Viyana'ya giden Elçi Paşa kafilesine katıldığı, kafilenin ikinci durağının Çatalca olduğu aktarılmıştı.

Nuri Demirağ gibi isimlerle birlikte trenle gerçekleştirdikleri Avrupa seyahatini yazıya dökenecekti. Seyahatin Sofya etabı onların yolunu yine Evliya Çelebi'yle kesiştirmiş ve Vitoş dağı görüldüğünde Seyahatname'de geçen Talih Çeşmesi hikayesini³² anlatarak eğlenmişlerdi(Tan, 4 Haziran 1938:2).

3 Ağustos 1963 tarihinde Makedonya civarında 42 Türk'ün hayatını kaybettiği büyük bir deprem meydana gelmişti. Depremin ertesi günü A. Süheyl Ünver, bu coğrafya ile ilgili bir yazı kaleme alarak Yahya Kemal'in düşüncelerindeki Üsküp şehrini anlatmaya çalışmıştı. Ünver, yazısında Seyahatname'den de yararlanılarak şehir hakkında büyük bir eserin hazırlanmasını önerecekti(Ünver, 4 Ağustos 1963:2).

1960'ların ortalarında seyyahı, Yılmaz Çetiner basının gündemine getirecekti. O yıllarda, uzun bir Balkanlar gezisine çıkan Çetiner “*Şu Bizim Rumeli*” başlıklı yazı dizisini *Cumhuriyet*'te yayınlamıştı. Yazar, araştırmasında Bulgaristan'da Osmanlı idaresinin beylerin zulmüne son vererek yüzyıllardır süren sınıf ayrılığını ortadan kaldırdığını belirtmiş; diğer yandan aynı bölgede yaşanan bir olayı Evliya kanalıyla aktararak 17. yüzyıl Osmanlısını yavaş yavaş çöküşe sürükleyen unsurlardan bir örnek ortaya koymuştu³³(Çetiner, 28 Eylül 1966:5). Rotasındaki mevkilerin istatistiksel verilerini Seyahatname'den başlatmış³⁴(Çetiner, 6 Ekim 1966:5) ve Yugoslavya kısmında seyyahın mahkeme kayıtlarından Belgrad'da bulunan mimari eserlere yönelik 217 camii ve mescit, 270 okul, 9 medrese ile 26 çeşme sayısına ulaştığını aktarmıştı(Çetiner, 12 Ekim 1966:5).

Balkanlardaki spor organizasyonları münasebetiyle bile gazetelere konu olan seyyah(Yalım, 28 Nisan 1982:15-16) bölgedeki din, inanç/inanç kurumları gibi konular açısından da referans durumundaydı³⁵. Nitekim Taha Akyol, İstanbul'da toplanan Uluslararası 2. Ehl-i Beyt Kurultayı'ndan yola çıkarak kaleme aldığı “*Bektaşilik ve Osmanlı şemsiyesi*” başlıklı yazıda seyyaha atıf yapmıştı³⁶. Akyol, Balkanlarda Bektaşiliği değerlendirirken seyyahın 17. yüzyıl ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda 700 kadar Bektaşî tekkesinin faaliyet gösterdiği yönündeki anlatımını hatırlatmış ve bu sayıyı abartılı bulan Prof. Halil

³² Vitoş dağı ile “*çeşme-i tâli ya'ni mutalsamât-ı çeşme-sâr-ı Eflatun-ı İlâhi*” Seyahatname 3. Kitap'ta geçmektedir(Evliya Çelebi Seyahatnamesi 3, 1999:228-230). Bulgaristan'daki bazı kültür merkezlerinin 17. yüzyıldaki tarihi ve kültürel yapıları hakkında, genellikle Seyahatname'den alıntılara dayanan bir çalışma yapılmıştır(Coşkun-Ensar-Aydın, 2001:11-64).

³³ Evliya, 1683 Avusturya seferi sırasında Bulgaristan'da geçen bir olayı anlatmıştı. Bulgaristan'ın Gabrova bölgesi sadrazama ayrılmıştı ve görevlendirilen ağa toplanan yıllık vergiyi sadrazama yollamaktaydı. Köprülülü Fazıl Ahmet Paşa'nın adamı ise Bulgarlara kurdurduğu çetelerle halkı soydurmıştı. Bu çete, seyyahın kafilesine bile saldırmıştı. Sonra bu ağa görevinden alınacaktı.

³⁴ Seyyah, Balçık'ta 5 mahalle, 500 ev, 150 dükkanla 5-6 camii bulunduğunu yazmıştır.

³⁵ Seyahatname'nin verileriyle Arnavutluk'ta Bektaşiliği inceleyen bir çalışma için Bkz.:Can, B. Bülent, (2002), “Tarihyazımında Kaynak Olarak Seyahatname:Evliya Çelebi'de Arnavut Bektaşiliği”, *Toplumsal Tarih*, Ocak 2002, S.97, s.32-41.

³⁶ 1997'de benzer içerikte yazılar kaleme almıştı(Akyol, 3 Eylül 1997:17;4 Eylül 1997:17).

İnalcık'ın Balkanlarda İslam'ın yayılmasına, Bektaşilerin öncülük ettiği yönündeki analizine yer vermişti(Akyol, 3 Mayıs 1998:7).

Balkanlarda inanç konusunu seyyahla ilişkilendirerek farklı şekilde işleyen bir yazı da *Cumhuriyet*'in yazarlarından Orhan Erinç'in kaleminden çıkmıştı. Hurafe turizmi yapıldığını ileri sürdüğü yazısında, ağalar, şeyhler, şıhlar üzerinde durduktan sonra seyitlikle bağlantılı olarak sürecin geçmişini Evliya Çelebi'ye indirgemiş ve Seyahatname'den Şumnu emirinin Melek Ahmet Paşa'nın huzurunda seyitliğini ilan etmesi örneğini vermişti³⁷. Başka bir örnekle *Milliyet*'te Naim Gülerüz'ün Yahudilerin göçü hakkındaki yazı dizisinde karşılaşılmaktadır. Yazıda İstanbul'un fethinden itibaren Mora, Selanik gibi bölgelerden şehre Yahudi ailelerin göç ettikleri belirtilmiş ve seyyahın bu konuyu ele alarak Seyahatname'de eski başkent Edirne'den gelenlerin "*el Mahallet ul-Yahudiyin el-Edirneviyin*" adı verilen semte yerleştirildiklerini kaydettiği aktarılmıştı(Gülerüz, 19 Eylül 1989:11).

Gazetelerin politik sorunlar hakkındaki yazılarında seyyahla eserinden faydalanılmıştı³⁸. Özellikle 20. yüzyılın sonlarındaki Balkan sorunlarıyla birlikte Seyahatname gazete köşelerinde ağırlığını gösterecekti. Nitekim Çetiner, 1980'lerin ortalarında Bulgaristan'ın Türk azınlığa yönelik politika ve uygulamalarını seyyahla ilişkilendirerek değerlendirmişti. Bu arada "*O Niğbolu ki, o sıralar (1966), 100 kadar dükkânı vardı...Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde ise; 1000 dükkân, 4000 ev, 11 İslam mahallesi, 6 Hristiyan mahallesi, 20 okul, 26 mihrap ve bir de bedesten olduğu yazılıyor...Ve yine Türklerin kurdukları vakıf yönetimleri her yıl öğrencilere bayram harçlığı, yiyecek ve giyecek veriyordu. Sadece Niğbolu sancağındakiler bunlar!...Ya bütün Bulgaristan, bütün Rumeli Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet a[n]layışı ile ihya olmadı mı?...*" ifadeleriyle 1960'lı yıllardaki gezisinin sonuçları ile Evliya'nın istatistiksel anlatımlarını yan yana koyarak

³⁷ Günümüzü anımsatan olayların yanında tarz ve anlatımından dolayı Evliya'ya köşesinde oldukça çok yer veren (Erinç:18 Aralık 2010:7) Erinç "*Çelebi...Şumnu emirinin Melek Ahmet Paşa huzurunda seyitliğini ileri sürerek bir vakfın kendisine ait olduğu iddiasını ortaya attığını*" belirttikten sonra şunları aktarmıştı: "*Gınai Efendi eydür-Adam, siz yeni emir olmuşa benzersiz. Zira tezvîr (yalan) davaya yapıştın dedikte hemen: -Behey efendi, Sultan Osman kişi Hotin Seferi'ne buradan geçerken Nakibüleşraf Gulami Efendi'den üç yüz kile arpa verip emir kapısına çıkıp on bir kişi şecere aldı. On bir kişiden yedisi kaldı. Hani benim gibi eski emir, deyince paşa: -Ya öbür emir yoldaşların kandedir? (nerede) Anları kande bulalım? dedikte: -İşte bunlardır, diye beş kişiyi gösterip beşini dahi ve kendiyi asla söyletmeyip hasedip, hanelerin basıp, sahte şecerelerini (soyağacı belgeleri) getirip başlarından destarların (sarıkların) alıp, ahali vilayetten ahvalleri (durumları) sual olundukta ikrarları üzere müteseyyitlikleri ispat olunup (seyyitlik tasladıkları kanıtlanıp)...reaya kaydolundular. Bu güne (kadar) müteseyyidi çok şehir Şumnu'dur*". Seyyah "*Huda islah ede*" şeklinde sözlerini bitirmişti(Erinç, 26 Ağustos 2004:7). Seyahatname'nin 3. cildinde geçmektedir(*Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 3, 1999:178-179).

³⁸ Örneğin Orhan Koloğlu, Çeçenlerin Grozni'deki direnişleriyle ilişkilendirerek hazırladığı yazısında Evliya'nın Kafkasya yorumlarını şöyle aktarmıştı: "*Bu Çerkes milleti gayet şiddetli ve gazaplı melun adamlar olup amma gayretle bahadır, cesur ve yararlı namdar yiğitlerdir...Dağıstanlıların hepsi seçkin, pür silah askerlerdir. Çadır ve evleri yoktur, fakat askeri çoktur. Bu Dağıstan savaşçıları çok cesur olup defalarca Acem Şahı'nın askerlerini bozguna uğratıp kırıp geçirmişlerdir...Yiğit insanlardır!*"(Koloğlu, 23 Ocak 2000:7).

yorumlamıştı. Yazısında Niğbolu’da konuştuğu 76 yaşındaki Zehra Nine’nin³⁹ Bulgaristan’da sahip olduğu topraklarına yönelik duygularını aktaracaktı(Çetiner, 16 Aralık 1985:9,11).

Seyahatname’den çok yararlanan yazarlardan Taha Akyol, 1993 başlarında Deniz Baykal, Ertuğrul Günay gibi siyasi şahsiyetlerin Bosna-Hersek’e gidişlerini yazısına konu yapmış ve onların anlatımlarıyla bölgeyi değerlendirmişti. Bölgeyle bağların güçlü bir örneğini şöyle aktarmıştı:“*Baykal ve arkadaşları, en kanlı çarpışmaların olduğu Gradadçaç cephesine gidiyorlar. Kendilerini ‘Atatürk’ün partisinin yöneticileri’ olarak tanıtıyorlar. Cephedeki ‘gaziler’, Boşnakça bir türkü söylemeye başlıyorlar. Baykal ve arkadaşları bu türkü içinde sadece iki kelimeyi anlıyorlar:Kemal Paşa!. Türkü bitince tercümanlar çeviri yapıyor:Kemal Paşa, bizim paşa. Sana kurşun işlemez, sen ölmezsin.*” Sırların Bosna-Hersek’teki camileri tahrip ettikleri yönündeki açıklamaları kamuoyuna taşıyan yazar, sanat tarihçisi Filiz Yenişehirlioğlu’nun “*Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları*” adlı çalışması üzerinden “*Evliya Çelebi’nin 17. yüzyılda verdiği listeler ve vakfiyelerin incelenmesi sonucunda, Yugoslavya’da 6 bin 941 Osmanlı yapıtı olduğu belirlenmiştir*” bulgusunun altını çizmişti(Akyol, 9 Ocak 1993:11).

Akyol, 1994 başlarında ise Başbakan Tansu Çiller’le Bosna-Hersek’e gidişlerinden bahsederken olağanüstü şartlar içinde Boşnakların 2.5 milyon nüfustan 200 bin şehit ve 200 bin kişilik bir ordu çıkardıklarını belirtmişti. Boşnakların kahramanlığını anlatmış ve bu halkın Türkiye’nin Balkan siyasetinin önemli dayanaklarından birini oluşturduğunu savunmuştu. Yenişehirlioğlu’nun verilerini burada tekrarlayan Akyol, bölgedeki Osmanlı eserlerinin tahrip edildiğini vurgulamış⁴⁰ ve gelinen noktayı “*Şimdi Sırlar ve son bir yıldır Hurvatlar da ‘etnik temizlik’ barbarlığına, Osmanlı mimari eserlerini yok etme vandalizmini eklemişlerdir*” şeklinde tanımlamıştı(Akyol, 2 Şubat 1994:21).

1994’ün sonlarında Akyol, Balkanlardaki Sırp zulümüyle ilgili bir başka yazıyı kaleme almış ve burada Saraybosna’yı Evliya Çelebi’nin “*Yeryüzünde saray isimli birçok şehir*

³⁹ Çetiner, Zehra Anne’yle röportajını 27 Eylül 1966’da *Cumhuriyet*’te yayınlamıştı. Yazısında seyyahat detaylı bir döküm aktarırken daha o dönemde eğitime verilen önemi vurgulamıştı(Çetiner, 27 Eylül 1966:1,5). Çetiner, “*Şu Bizim Rumeli*” adlı kitabında buradaki pasajlara yer vermişti(Çetiner, 1994:1-13). Niğbolu hakkında bilgilere, Seyahatname’nin çeşitli ciltlerinde rastlanmaktadır(Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* 3, 1999:181-189; *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 7/2, 2011:s.396-398). Niğbolu, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 5. Kitap’ta da geçmektedir.

⁴⁰ 1994 Şubatında Yenişehirlioğlu’nun *Milliyet*’teki “*Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları:Camiler-Yugoslavya*” başlıklı yazısında “*Yugoslavya’da Osmanlı mimari yapıtlarının bulunduğu bölgeler Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova ve Sırbistan’dır. Günümüze kadar en fazla korunabilmiş ve en bakımlı Osmanlı yapıtları, Yugoslavya’da bulunmaktaydı. Ancak Bosna’daki saldırıda pek çoğu yıkıldı... Günümüze kadar korunabilmiş Osmanlı yapıtlarının en çok bulunduğu yerler: Üsküp, Saraybosna, Banyaluka, Manastır, Travnik, Poçitel, Mostar, Kalkandelen, İştıp, Blagay ve Foça’dır...*” deniliyordu(M.28 Şubat 1994:28). Yenişehirlioğlu, Yunanistan’a yönelik “*Evliya Çelebi ve vakfiyelerin incelenmesinden, Yunanistan’daki Osmanlı yapıtlarının 3756 olduğu belirlenmiştir(Ayverdi)*” bilgisini naklettikten sonra günümüzde korunabilmiş eserlerin yerlerini sıralamıştı (Batı Trakya, Yenişehir, Yanya, Girit ve Rodos adaları).(M.27 Şubat 1994:26).

vardır... Ama bu Saray-ı Bosna [Bosna sarayı] hepsinden gelişmiş bir şehirdir...Halkı gayet uzun ömürlü olup çok çocuk yaparlar...Allah arttırsın. 1080 adet pazar misali dükkanı vardır. Bütün Hind, Sind, Arap, Ace, Leh ve Çek malları bulunur. Ağırcanlı, marifetsiz adamları asla sevmezler. Ben bura halkını eli açık, sofrası sahibi ve garip dostu buldum” cümleleriyle anlatmıştı(Akyol, 29 Kasım 1994:17). 1995’teki yazısında seyyahın bu tasvirlerini büyük ölçüde tekrarlayarak “... *Hergün muhtesip ağa defteriyle 600 bin ekmek yenir. Sene başında 40 bin koyundan pastırma yaparlar...İnsanları heybet, cesaret ve celadette Sam ve Neriman sıfatlı bahadırlardır...Caddelerinde ve mahallelerinde çocuktan geçilmez”* gibi ifadelerine yer vermişti⁴¹. Bu yazıda da Yenişehirlioğlu’nun Seyahatname kaynaklı saptamaları ön planda tutulmuştu(Akyol, 28 Mayıs 1995:17). Akyol, bölgenin geçmişteki barış mozayığını ise yine seyyahın “*Halkı Boşnakça, Türkçe, Sırp, Latin, Hırvat ve Bulgarca konuşur...Çanlı manastırları yoktur. Sırp ve Latin Hıristiyanlarının kiliseleri güzeldir. Frenk ve Rumlar da bu kiliselerde ayin yaparlar. Yahudilerin bir sinagogları vardır...”* cümleleriyle anlatırken(Akyol, 29 Kasım 1994:17) ilerleyen yıllarda İlber Ortaylı, Bosna’nın doğası kadar halkının nitelik ve güzellikleriyle Evliya’yı büyülediğini yazacaktı⁴².

Akyol’un yazılarında 20. yüzyılın sonlarında bölgenin ulaştığı çizgiyi seyyahla ilişkilendirerek kamuoyuna yansıtan örnekler de bulunmaktadır. 1997’de eski cumhurbaşkanlarından Süleyman Demirel’e Zagreb Üniversitesi tarafından fahri doktora ünvanı verilmesini anlatırken “*Balkanlar’daki dostlarımızla aramızda bir alfabedeşlik de var. Balkanlar ve Balkanlar’daki dostlar Türkiye için fevkalade değerlidir”* yorumunu yapmış ve gezinin Dubrovnik bölümünü Evliya üzerinden değerlendirmişti. Seyyahın Dubrovenedik dediği bölge için Akyol, Seyahatname’den “*kafiristanın en tüccar ve barışçı milleti...Her evde ve kiliselerde pek çok irili ufaklı çanlar asılmıştır. Pazar gecesi, Sarı Saltuk, Esved Nikola, Hızır İlyas, Kasım, Meryem Ana geceleri ve Hıristiyan bayram günleri bu çanlar çalındığı vakit sesinden deccal çıktı zannedilir...”* ifadelerini aktarmıştı(Taha, 25 Eylül 1997:17).

Mostar Köprüsü, Bosna-Hersek’te yaşanan insanlık suçunun sembollerinden biri durumuna geldiğinde, köprüyle ilgili basın değerlendirmelerinde Evliya Çelebi’ye atıfta bulunulmuştu. Derya Sazak da seyyahın gökkuşağına benzettiği Mostar Köprüsü’nü

⁴¹ Seyahatname 5. Kitap’ta anlatılmaktadır(*Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5/2*, 2010:578-599).

⁴² Ortaylı, seyyahın bazı gelenekleri aktardığını yazmıştı. Bunlara göre Bosna halkı, kaç-göçten uzak yaşamı yanında tutucu adetlere de sahipti. Ortaylı’nın satırlarında, geçmiş asırlarda kullanılan ve Arap harfleriyle yazılan dilin Türkçe olduğu ifade edilmiştir. Bu vesileyle Arapça, Farsça deyim kazanarak adeta Boşnakça denilecek bir yapılanmanın başladığını vurgulamıştı. Ayrıca Ortaylı, bu dilin Hırvatlarla Sırpaların konuştuğunun aynısı olduğunu da belirtecekti.<http://www.milliyet.com.tr/2004/07/18/pazar/yazortay.html>

onarmadan insanlığı onarmanın mümkün olmadığını ileri sürdüğü köşe yazısında, dramın sembolü köprüyü merkez alarak Balkanlar coğrafyasında yaşananlardan sonra yaraları sarma çabalarını değerlendirecekti(Sazak, 29 Mart 1998:18). Mustafa Balbay, köprünün yeniden 23 Temmuz 2004'te açıldığını belirtirken, seyyahın gökkuşağı nitelemesini yineleyerek "...*bu hakir Evliya, bu ana gelinceye kadar 16 padişahlık yer gezdim, böyle bir büyük köprü görmedim. Bir kayadan bir kayaya gökkuşağı gibi atılmış uzunluğu tam 100 germe adımdır...Bu köprüdeki letafeti ve zarafeti ve mimarlık sanatını bundan evvelki mimarlardan hiç biri yapmamıştır. Şehrin birçok cüretli çocukları, köprüden aşağı sıçrayıp ırmağa düşer ve güya kuş gibi uçar...*"⁴³ sözlerini yazısına yansıtmıştı(Balbay, 1 Ağustos 2004:1,8).

Evliya Çelebi'yi çağının çizgilerinden ayıran farklı yönlerinin günümüze etkisini, Prof. Dr. İlber Ortaylı örneklemişti. Girit'teki tarih çalışmalarını ele alan yazısında "*Evliya Çelebi merhumun, 'Ecine kavmi, Afrika'dan gelmişlerdir' diye bahsettiği Minoslular yani eski Girit kültürü, cin gibi bir seyyah olan Evliya Çelebi'nin gözünden kaçmadı...Evliya Çelebi'ye gülümseyelim ama kesinlikle eski Girit halkının ve kültürünün üzerindeki bunca tetkikten sonra, hala bir takım yarım yamalak bilgiler var. Evliya Çelebi'nin bu cin üsluplu tarifinin zamanımızda pek geçildiği söylenemez. Bu Ecine Giritliler gerçekten nereden geldiler? Evliya'dan daha tutarlı bir bilgi sahibi değiliz*" sözleriyle eleştirel yaklaşıp da ünlü seyyahı değerleriyle birlikte konumlandırmıştı(Ortaylı, 19 Ocak 2003:6).

Sonuç

Evliya Çelebi yaşamıyla ve eserlerinde anlattıklarıyla zaman zaman Türk basınının gündemine girmiş; hatta basın açısından zengin bir malzeme oluşturmuştu. O'nun aktardığı tarihsel verilere doğrudan ya da dolaylı referans olarak başvurulmuştu. Yazarların Evliya Çelebi ve Seyahatname eksenli aktarım ya da yorumları, ünlü gezginle eserini, günümüz yaşantısına ve değerlerine ulaşabilmek, bunlara tanı koyabilmek veya karşılaştırma yapabilmek açısından bir çıkış noktası haline getirmektedir. Bu bağlamda Seyahatname'deki anlatı, nerden nereye geldiğini göstermek, son döneme yönelik olguları somutlaştırabilmek ve bir takım sonuçlar çıkarabilmek için bir kriter haline dönüşmekte ya da dönüştürülmektedir. Böylece günümüze yönelik algıyı etkilemektedir. Ancak basın bir yandan

⁴³ *Cumhuriyet Dergi*'nin makalesinde, köprünün yapılışına düşülmüş "*kudret kemeri*"ndeki (H.974, M.1566-67) tarihin ünlü seyyahın bilgilerini haklı gösterir nitelikte olduğu vurgulanmıştı(CD, 6 Kasım 1994:2). Köprüyle ilgili Seyahatname'deki anlatımlar, *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi*'de yayınlanmıştır. Ayrıca burada köprünün 9 Kasım'da Hırvatların saldırısıyla yıkıldığı ve 2002-2004 yıllarında yeniden inşa edilerek Dünya Kültür Mirası listesine alındığı belirtilmişti(*Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi*, 2011:315-318).

O'nun aktarımlarına başvururken bir yandan da yazdıklarının doğruluğunu sorgulanmıştı⁴⁴ ki kuşkusuz bu bir ikilemin dışı vurumuydu.

Modern Türk basınının panoraması içinde Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi, M. Turhan Tan, R.Cevat Ulunay, Burhan Felek, Orhan Erinç, Taha Akyol gibi yazarlarca gazetelerin sütunlarına taşınmıştı. R.Cevat gibi Evliya referansına sık başvuran köşe yazarları üzerinden bir genellemeye gidilirse; onların Seyahatname'den yaptığı aktarımlar hem Evliya Çelebi'nin gündemde kalmasını hem de baskısının sınırlı sayıda bulunduğu ya da Latin alfabesiyle basılmış baskısının olmadığı dönemlerde Seyahatname'nin içeriğinin kamuoyuna tanıtılmasını sağlamıştı. Bu, bir boşluğu dolduran basının kültür hayatına katkısını ifade ediyordu.

Evliya Çelebi, bulmaca, reklam vs bütün sütunlar dahil -ekleriyle birlikte- günümüze kadar *Milliyet*'te yaklaşık 1.400 kez geçerken bunların 400'e yakını geniş tutulmuş köşe yazısı tanımı içine alınabilir. Yine köşe yazısı çerçevesi geniş tutulduğunda *Cumhuriyet*'te -ekleriyle beraber- bu oran yaklaşık 1100/500 yani yarı yarıyadır. İdeolojik açıdan sol çizgide duran *Cumhuriyet*'te hem doğrudan seyyahla ilişkili hem de bilimsel nitelikteki yazılarla daha fazla karşılaşmaktadır. Bu sonuçlar, Seyahatname'nin basın düzleminde farklı konu ve özellikleriyle ne ölçüde tanıtıldığını örneklemektedir. Seyyahla eserinin gazetelerde birçok farklı konuda bahsinin bu derece çok geçmesi toplum yaşantısının içine ne kadar girmiş olduklarının da göstergesiydi.

Öte yandan 20. yüzyıl (ve 21. başları için) Türk kamuoyundaki Evliya Çelebi algısının değerlendirilmesine son noktanın aslında 1953 yazında konulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Fahri Celal şöyle yazmıştı: “*Bir takım tafsilat ki haydi alakalıları kendine çeksin, fakat üç yüz sene sonra, bakınız, gene koca sanatkardan bahsetmek ihtiyacını duyuyoruz, üstelik sizler de okumaktasınız. Evliya Çelebi bütün doldurma hissini veren sayfelerine rağmen yaşayıp duruyor. Kendi tabirile:Hamd-i Huda*”(Celal, 2 Ağustos 1953:3). Özetle, 1980'lerin ortalarında *Cumhuriyet*'te belirtildiği gibi “*Aradan yüzyıllar geçtiği halde*

⁴⁴ Sinan Korle “...Evliya Çelebi ‘Akropol’ün kuzey tarafındaki son sütunundan 25 kadem ilerisinde bir kuyu ve incir ağacı vardır’ demiş. Büyükelçiyle gidip, adımladık ve Çelebi’nin sözlerinin hakikat olduğunu gördük” diye yazıyordu (M.15 Ocak 1988:9). Nitekim Suraiya Faroghi “Evliya’nın anlattıklarını arşiv kaynaklı kanıtlarla karşılaştıran çalışmalar çoğu kez onun aslında doğru bilgiler verdiğini gösterdi” demektedir(Dankoff, 2010:23). Duman ise “Evliya Çelebi yalancı mıydı?” sorusunu, eserin “milletin tarihi” tanımlamasıyla değerlendirilmesi gerektiğini, böylece anlatılan kişi, mekan ve olayların doğru anlaşılacağını söyleyerek cevaplandırmaktadır(Duman, 2011:171-187).

Evliya Çelebi'nin modası geçme"mişti⁴⁵ ki Türkiye'nin ilk yazar-gezeri sayılabilecek Evliya Çelebi, birçok konuda ilk kaynak olmayı sürdürmektedir(C.18 Aralık 1984:7).

Kaynakça

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet-C:

Cumhuriyet, 30 Ocak 1931, s.2.

Cumhuriyet, 29 Mayıs 1935, s.7

"Dört duvar içine kapatılmış bir açikhava anıtı", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1993, s.2.

"Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi Yugoslavya'da yayımlandı", *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1974, s.6.

"Karadeniz Kıyılarından Avrupaya-Bükreş bizde iken", *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1934, s.3.

"Kültür Bakanlığı Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin tamamını yayınlayacak", *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1979, s.8.

"Olaylar ve Görüşler-Fetih Nesline Sesleniş", *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1975, s.2.

"Şenlik-Havalar mı değişti", *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1984, s.7.

"Turistlerin en büyüğü Evliya Çelebi'den Kağıthane alemleri", *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1968, s.6.

Balbay, M. (1997), "Gündem-İki Sırra Sohbet", *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1997, s.1,10.

Balbay, M. (2004), "Gündem-Mostar Köprüsü...", *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 2004, s.1,8.

Benekay, Y-Ercan, Ş. (1969), "Er Meydanı Kırkpınar", *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1969, s.8.

Celal, F., "Haftadan Haftaya", *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1953, s.3,6.

Celal, F., "Haftadan Haftaya", *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1953, s.3.

Çetiner, Y (1966), "Şu Bizim Rumeli", *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1966, s.5.

Çetiner, Y (1966), "Şu Bizim Rumeli", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1966, s.1,5.

Çetiner, Y (1966), "Şu Bizim Rumeli", *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1966, s.5.

Çetiner, Y (1966), "Şu Bizim Rumeli", *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1966, s.5.

Erinç, O, "Geçmişten Geleceğe", *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 2001, s.7.

Erinç, O, "Geçmişten Geleceğe", *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 2004, s.7.

Erinç, O, "Geçmişten Geleceğe", *Cumhuriyet*, 18 Aralık 2010, s.7.

⁴⁵ 2012 başlarında 2011 yılının Evliya Çelebi Yılı olarak ilanına rağmen Türkiye'de gazete-dergi yazılarından başka şey yapılmadığı eleştirilirken "...okunan yapıtı ve ilgi çeken yaşamıyla Evliya Çelebi yaşamaya devam ediyor" deniliyordu(CKE, 9 Şubat 2012:18).

Mimar Kemalettin (1932), “Mimar Koca Sinan...Ve Türk san’atı”, *Cumhuriyet*, 31 Mart 1932, s.3.

Tan, M.Turhan (1936), “Köşe Penceresinden-Kayak”, *Cumhuriyet*, 20 Mart 1936, s.5.

Tan, M.Turhan (1936), “Viyana Dönüşü-Tarihi Tefrika:25”, *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1936, s.2.

Tan, M.Turhan (1936), “Viyana Dönüşü-Tarihi Tefrika:26”, *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1936, s.2.

Tan, M.Turhan (1936), “Viyana Dönüşü-Tarihi Tefrika:28”, *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1936, s.2.

Tan, M.Turhan (1936), “Viyana Dönüşü-Tarihi Tefrika:54”, *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1936, s.2.

Tan, M.Turhan (1936), “Köşe Penceresinden”, *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1936, s.5.

Tan, M.Turhan (1936), “Köşe Penceresinden”, *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1936, s.5.

Tan, M.Turhan (1938), “Avrupa Notları 3-Sofya’ya gidiyoruz...”, *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1938, s.2.

Tanpınar, A. Hamdi (1942) “Şahıslar ve Eserler-Evliya Çelebi ve İmparatorluk”, *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1942, s.2.

Ünver, A.Süheyl (1963), “Günün Konuları-Yahya Kemal’in Üsküb’ü”, *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1963, s.2.

Cumhuriyet Ekleri:

“Dört asırlık gezgin”, *Cumhuriyet Kitap Eki(CKE)*, 9 Şubat 2012, s.18.

“Evliya Çelebi”, *Cumhuriyet Bilim Teknik(CBT)*, 7 Ekim 2011, s.11.

“Evliya Çelebi ve deri diken karıncalar”, *Cumhuriyet Bilim Teknik(CBT)*, 12 Ocak 1991, s.1,12.

“Gökkuşağına benzerdi tarihi Mostar Köprüsü”, *Cumhuriyet Dergi(CD)*, 6 Kasım 1994, s.2.

Hepçilingirler, F.(2011), “Türkçe Günlükleri”, *Cumhuriyet Kitap Eki(CKE)*, 15 Eylül 2011, s.27.

Milliyet-M:

“Birleşmiş Milletler’de Bir Türk-Sinan Korle’nin Anıları 6”, *Milliyet*, 15 Ocak 1988, s.9.

“Her öğrenci Atatürk ile ilgili en az bir kitap okuyarak sınıfta anlatacak”, *Milliyet*, 28 Ocak 1982, s.12.

Akyol, T. (1993), “Barbarlık ve Medeniyet”, *Milliyet*, 9 Ocak 1993, s.11.

Akyol, T. (1994) “Bihaç ve Batı”, *Milliyet*, 29 Kasım 1994, s.17.

Akyol, T. (1994)“Bosnalı Kahramanlar”, *Milliyet*, 2 Şubat 1994, s.21.

Akyol, T. (1995) “Facia ve İnsan”, *Milliyet*, 28 Mayıs 1995, s.17.

Akyol, T. (1997), “Gül Baba”, *Milliyet*, 3 Eylül 1997, s.17.

Akyol, T. (1997), “Hırvatlar ve Türkler”, *Milliyet*, 25 Eylül 1997, s.17.

Akyol, T. (1997)“Macar dostluğu”, *Milliyet*, 4 Eylül 1997, s.17.

- Aşık, M. (1992) “Boza’nın kudreti”, *Milliyet*, 5 Eylül 1992, s.11
- Balkanlı, H. (1954), “Nasrettin Hoca, Hayatı ve Hikayeleri-Nasrettin Hocanın hayatına toplu ve kısa bir bakış”, *Milliyet*, 12 Mayıs 1954, s.2.
- Birsel, S. (1983), “İstanbul’un Gizli Tarihi-Kağıthane’nin hiçbir dile benzemez aşk dili vardı”, *Milliyet*, 5 Ocak 1983, s.7.
- Çapın, H. (1982), “İstanbul’un Burnu Dibi Yazlıkçılar...”, *Milliyet*, 29 Temmuz 1982, s.3.
- Çetiner, Y (1985), “Şu nankörlüğe bakınız!”, *Milliyet*, 16 Aralık 1985, s.9,11.
- Danişmend, İ.Hami (1952), “Makale-Arap ve Türk efsanelerine göre eski İstanbul seferleri”, *Milliyet*, 3 Ekim 1952, s.2.
- Deleon,J. (1991), “Haliç’te Bir Gezinti Geçmişten Günümüze Altın Boynuz 1-Unutulmuş Bir Semt: Hasköy”, *Milliyet*, 2 Nisan 1991, s.15.
- Deleon,J. (1991), “Haliç’te Bir Gezinti Geçmişten Günümüze Altın Boynuz 2-Unutulmuş Bir Semt: Hasköy”, *Milliyet*, 3 Nisan 1991, s.15.
- Duru, O., “Tuna’dan bu yana...”, *Milliyet*, 30 Eylül 1983, s.11.
- Durukal, H. (1974), “Turizm-Turizmin Dünü Bugünü Yarını...”, *Milliyet*, 29 Mart 1974, s.8.
- Durukal, H. (1975), “Turizm-Gezi Notları:Macaristan”, *Milliyet*, 11 Ekim 1975, s.8.
- Dündar, C. (2003), “Ekşili köfte:1 Hamburger:0”, *Milliyet*, 31 Ağustos 2003, s.17.
- Erel, T. (1982), “Teleks-Polonya’dan Kalkan Gemi”, *Milliyet*, 15 Ocak 1982, s.8,12.
- Erginer, K. (1989), “Bilmediğimiz Nasreddin Hoca”, *Milliyet*, 16 Nisan 1989, s.13.
- Felek, B. (1972), “Kes Kısa Kısa!”, *Milliyet*, 27 Aralık 1972, s.2.
- Felek, B. (1975),“Türkiye”, *Milliyet*, 29 Aralık 1975, s.2.
- Felek, B. (1977), “İstanbul’un Fethi”, *Milliyet*, 3 Haziran 1977, s.2.
- Gönültaş, G. (1991), “3. Tepenin Kamburu, Ulemanın Geçit Resmi... Beyazıt Meydanı’nın Yaşam Öyküsü 3”, *Milliyet*, 3 Ocak 1991, s.11.
- Güleryüz, N. (1989), “500 Yıllık Göç-4: Fatih’ten Yahudilere davet”, *Milliyet*, 19 Eylül 1989, s.11.
- Koçu, R.Ekrem (1955), “Günün Işığında Tarih-Topkapu Sarayında Kırk Gün: 9”, *Milliyet*, 12 Şubat 1955, s.5.
- Menemencioglu, O., “Şu Kırkpınar’da bari güreşleri ciddi tutun...”, *Milliyet*, 4 Haziran 1982, s.16.
- Milliyet*, 18 Şubat 1982, s.13.
- Milliyet*, 27 Şubat 1994, s.26.
- Milliyet*, 28 Şubat 1994, s.28.

- Oral, Z. (1989), “Karadeniz’in Doğusu 8-Trabzon birikimler kenti”, *Milliyet*, 11 Mart 1989, s.11.
- Pulur, H. (2000) “Yağdanlıklar sırada bekliyor”, *Milliyet*, 10 Nisan 2000, s.3.
- Sazak, D. (1998), “Siyaset Günlüğü-Unutulan Mostar”, *Milliyet*, 29 Mart 1998, s.18.
- Şardağ, R. (1994), “O kadar karamsar olmayın”, *Milliyet*, 28 Temmuz 1994, s.18.
- Taner, H. (1983), “Devekuşuna mektuplar”, *Milliyet*, 9 Ekim 1983, s.2.
- Ulunay, R.Cevad (1953), “Evvela kendimizi tanıyalım”, *Milliyet*, 7 Ekim 1953, s.2.
- Ulunay, R.Cevad (1954), “Boğaz Gezintisi 5”, *Milliyet*, 12 Mayıs 1954, s.2.
- Ulunay, R.Cevad (1954), “Kırk Pınar”, *Milliyet*, 1 Haziran 1954, s.2.
- Ulunay, R.Cevad (1955), “Amerikalının ‘Klasik’ Mefhumu”, *Milliyet*, 21 Ağustos 1955, s.3.
- Ulunay, R.Cevad (1956), “Memleketi tanımak, tanıtmak”, *Milliyet*, 1 Şubat 1956, s.3.
- Ulunay, R.Cevad (1957), “Kış yalanları”, *Milliyet*, 8 Aralık 1957, s.3.
- Ulunay, R.Cevad (1958), “Bir Meslekdaşın Hakkı”, *Milliyet*, 5 Ekim 1958, s.3.
- Ulunay, R.Cevad (1958), “Kalemin Hakkı”, *Milliyet*, 6 Ağustos 1958, s.3.
- Ulunay, R.Cevad (1959), “Bir Başka Alem”, *Milliyet*, 6 Ocak 1959, s.4.
- Ulunay, R.Cevad (1960), “Evliya Çelebi hakkında”, *Milliyet*, 21 Nisan 1960, s.3.
- Ulunay, R.Cevad (1962), “Utandım”, *Milliyet*, 4 Ağustos 1962, s.3.
- Ulunay, R.Cevad (1963), “Evliya çelebi komprimesi”, *Milliyet*, 8 Şubat 1963, s.3.
- Ulunay, R.Cevad (1963), “Kara Kış”, *Milliyet*, 20 Ocak 1963, s.3.
- Ulunay, R.Cevad (1963), “Musikisiz millet”, *Milliyet*, 16 Eylül 1963, s.3.
- Ulunay, R.Cevad (1965), “Bir Garibe ve Evliya Çelebi”, *Milliyet*, 15 Ağustos 1965, s.2.
- Ulunay, R.Cevad (1966), “Fatih’in Edirnesinde”, *Milliyet*, 23 Haziran 1966, s.3.
- Ulunay, R.Cevad (1966), “Pehlivan Müzesi”, *Milliyet*, 10 Mart 1966, s.2.
- Ulunay, R.Cevad (1967), “Candan Dostlar”, *Milliyet*, 1 Mart 1967, s.2.
- Ulunay, R.Cevad (1968), “Edebiyata Mersiye”, *Milliyet*, 24 Nisan 1968, s.2.
- Ulunay, R.Cevad (1968), “Esnaf Bayramı”, *Milliyet*, 3 Nisan 1968, s.2.
- Ulunay, R.Cevad (1968), “Kırkpınar”, *Milliyet*, 8 Haziran 1968, s.2.
- Ulunay, R.Cevad (1968), “Okuyucularım”, *Milliyet*, 16 Nisan 1968, s.2.
- Yalım (1982), “Çarşambayı Sel Aldı Zaten Eskilerden Kim Kaldı-Balkan Basketbol Şampiyonası üzerine Yarı ciddi, yarı şaka”, *Milliyet*, 28 Nisan 1982, s.15-16.
- Yurtsever, A.Haydar, “Rumeli’den selam var-5:Makedonya’da Türk izleri”, *Milliyet*, 4 Şubat 1992, s.2,14.

Milliyet Ekleri:

Akyol, T. (1998) “Bektaşilik ve Osmanlı şemsiyesi”, *Milliyet-Gazete Pazar*, 3 Mayıs 1998, s.7.

Alpman, N. (1996), “Erotizm Gerillası”, *Milliyet ve Pazar Hobi*, 15 Eylül 1996, s.1.

Aytul, T. (1976), “Şu Bizim Türkiye”, *Milliyet Magazin*, 8 Şubat 1976, s.16.

Felek, B (1975)., “Geçmiş zaman olur ki...-O devrin kadınları”, *Milliyet Magazin*, 20 Temmuz 1975, s.14.

Koçu, R.Ekrem (1954) *Türk Zaferleri-Milliyet Gazetesinin Büyük Tarih İlavesi 14*, 30 Aralık 1954, s.2-3.

Koçu, R.Ekrem (1955), “Lüleburgaz Kervansarayı”, *Milliyet Halk Gazetesi Haftalık İlave*, 12 Ocak 1955, s.2.

Koloğlu, O., “Kafkasya’nın umudu”, *Milliyet Gazete Pazar*, 23 Ocak 2000, s.7.

Koloğlu, O., “Siyaset aracı olarak rüya”, *Milliyet Gazete Pazar*, 30 Ocak 2000, s.12.

Milliyet-Kültür Sanat (MKS), 06 Mart 2003, s.4.

Ortaylı, İ. (2003), “Girit Adası’nda tarih”, *Milliyet Pazar*, 19 Ocak 2003, s.6.

Otyam, F. “Alevi Dünyasını yazdı-4”, *Milliyet 2000*, 18 Ağustos 2000, s.1,4.

Türk Büyükleri-Milliyet, 18 Şubat 1982, s.101.

Kitap ve Makaleler

Akyay, B. (2011), “Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre Benefşe (Menekşe)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Kış 2011, S.XI/2, s.129-154.

Albayrak, M. (2011), “*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’nin Baskı Serüveni*”, *Evliya Çelebi Konuşmaları/Yazılar*, (Hazırlayan: M.Sabri Koz), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s.14-37.

Can, B.Bülent (2002), “Tarih yazımında Kaynak Olarak Seyahatname:Evliya Çelebi’de Arnavut Bektaşiliği”, *Toplumsal Tarih*, Ocak 2002, S.97, s.32-41.

Coşkun,E-Ensar,F-Aydın, A (2001), “Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesinde Bulgaristan’daki Bazı Kültür Merkezleri/Bulgaristan Araştırma Gezisi”, *Hacı Bektaş Velî Dergisi*, S.17, s.11-64.

Çetiner, Y. (1994), *Şu Bizim Rumeli*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1994.

Dağlı, Y. (2009), “Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’ndeki İstanbul Esnaf Alayı”, *Çağının Sıradışı Yazarı Evliyâ Çelebi*, (Hazırlayan:Nuran Tezcan), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s.91-108

Dankoff, R. (2010), *Seyyah-ı Alem Evliya Çelebi’nin Dünyaya Bakışı* (Çeviren: Müfit Günay), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi (2011), (Editörler:Nuran Tezcan-Semih Tezcan), Ankara, TC Kültür Bakanlığı Yayınları.

Duman, M. (2011), “Evliya Çelebi Yalancı mıydı?”, *Evliya Çelebi Konuşmaları/Yazılar*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s.171-187.

Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (2013), 1.-6. Kitaplar-1. Cilt, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Evliya Çelebi Kniga puteshestviya (1961), N.1. Zemli Moldavii i Ukraini, Moskova, İVL.

Evliya Çelebi Kniga puteshestviya (1979), N.2. Zemli Severnogo Kavkaza, Povoljya i Podoniya (A. Jeltyakov) Moskova, Nauka.

Evliya Çelebi Kniga puteshestviya, (1983) N.3 Zemli Zakavkazya i sopredelnih oblastey Maloy Azii i İrana (A. Jeltyakov) Moskova, Nauka.

Evliya Çelebi Kniga puteshestviya (1967). (A.H. Safrastiyan), Erevan.

Evliya Çelebi Kniga puteshestviya (1971). (G. Purigze), Tbilisi.

Evliya Çelebi Kniga puteshestviya (2008). Kırım i sopredelniye oblasti (E. Bahovskiy) Simferopol Dolya.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasınının Transkripsiyonu-Dizini (1999), 3. Kitap, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2010), 5. Kitap-2. Cilt, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (2010), 6. Kitap-2. Cilt, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (2011), 7. Kitap-2. Cilt, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Jarring, G. (1978), “Evliya Çelebi ve Pire’deki Mermer Aslan”, *Bellekten*, Cilt:XLII, Ekim 1978, S.168, s.775-779.

Önler, Z. (2009), “Evliyâ Çelebi’nin Viyana’dan Aktardığı Cerrahiye İlişkin Üç Gözlem”, *Çağının Sıradışı Yazarı Evliyâ Çelebi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s.293-305.

Tanpınar, A. Hamdi (1992), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Yay. Zeynep Kerman, İstanbul, Dergah Yayınları.

Ulunay, R.Cevad (1964), *Bir Başka Alem*, İstanbul, Ak Yayınevi.

Ulunay, R.Cevad (1995), *Bir Başka Alem*, İstanbul, Arba Yayınevi.

İnternet Siteleri

<http://www.milliyet.com.tr/2004/07/18/pazar/yazortay.html>